

Langó Péter

HAMPEL JÓZSEF (1849–1913)

„*Archaeologus non nascitur, sed fit*”¹

A fentebbi idézet Hampel egyik kedvenc fordulata volt, amit Supka Géza szerint a neves tudós a mesterétől Rómer Flóristól örökölt. Hampel kora kivételes tehetségei közé tartozhatott, akire Rómer már középiskolásként felfigyelt, s mindig megtartotta jó emlékezetébe, később gondja volt rá, hogy a fiatalember régiségek és a történelem iránt vonzódása ne lankadjon, akkor sem, amikor jogásznak készült. E kivételes tehetséget sikerült is megnyernie a magyar régészeti és művészettörténeti kutatások számára, s ezzel (is) nagy szolgálatot tett a tudományosságnak, hiszen Hampelből – ha akarta volna – kiváló jogász, netalán tán politikus is válhatott volna. Jól rajzolt és volt szeme a finom dolgok megfigyeléséhez, így akár művésszé is képezhetette volna magát.² Elemző készsége, visszafogott stílusa, pontos és jó emlékezőtehetsége, széles körű nyelvismerete,³ racionális, mértéktartó véleményalkotása és pedáns szorgalma révén az akkori kulturális és politikai élet széles palettáján megtalálta volna a helyét.

Munkái átölelték a régészet minden területét, az őskortól a kora újkorig, érintve számos művészettörténeti kérdést, így mind a mai napig a magyar régészet – nemzetközi tekintetben is – egyik legismertebb személyisége,⁴ Rómer Flóris és Pulszky Ferenc mellett a 19. századi kutatás meghatározó alakjának számít.⁵ A hármuk munkásságát

¹ Supka Géza: Hampel József (1849–1913). *Nyugat*, 6. 1913. 829–834.

² Ortvy Tivadar jegyezte meg emlékbeszédében: „Egy ízben e teremben egymás mellett ülven, ő az előtte fekvő papírlapot nagygyorsan telerajzolta geometriai figurákkal, styles építészeti tagozatokkal, stylizált indás, palmettos, ghirlandos mustraszzerű rajzokkal, könnyedén, kecsesen és fantasztikusan. Kezembe vévén a papírlapot, azt mondtam neki tréfásan, hogy belőle ugyan kiváló régész lett, mégis vélekedésem szerint hivatását eltévesztette. »Igen, vágta közbe ironikusan, szobafestővé kellett volna lennem.« Én azt akartam volt mondani, hogy arabeszk-mustrapiktorrá, codex-díszítővé kellett volna lennie.” Vö.: Ortvy Tivadar: Hampel József rendes tag emlékezete. *Emlékbeszédek a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött, XVI. 7.* Budapest, 1913. 189–239. – az idézett hely: 206.: 1. jegyzet. Kortárs grafikákkal együtt saját rajzai: OSZKK Fol. Hung. 1698.

³ A német anyanyelvű „régí pesti” polgárcsaládból származó Hampel kiválóan beszélt latinul, olaszul, franciául és angolul is a német és a magyar nyelv mellett. Vö.: OSZKK Fond VIII. 2771; Quart. Hung. 2478; A kongresszus. *Pesti Hírlap*, 1894. szeptember 4. 8–10. (különösen: 9.) Hampel egyik klasszikussá vált mondása is – részben – a nyelvismeret fontosságára hívta fel a figyelmet a régészet kapcsán: „régésznek ne menjen az, akinek nincs pénze, és nem tud nyelveket”. Idézi: Supka Géza: *Egy elforgácsolt tudós-élet. Kéziratul régész-muzeológusok számára. Napló, 1952.* Budapest, 2016, 101.

⁴ Bálint Csanád: *A nagyszentmiklósi kincs.* Budapest, 2004. 58. A kortársak elismeréseiről: Ortvy 1913. i. m. 239. 1. jegyzet.

⁵ Ortvy 1913. i. m.; Supka 1913. i. m.; Szinnye IV. 394–401.; Márton Lajos: Hampel József. *Archaeologiai Értesítő*, 34. 1914. 97–117.; Oroszlán Zoltán: Hampel József (1849. november 10.–1913. március 15.).

(így a magyar régészet pozitívista időszakának zenitjét) találóan jellemző Supka Géza szerint Rómer az anyaggyűjtést, Pulszky a szintézist, míg Hampel az analízist képviselte a kutatásban. Régiségügyi fiatalabb tanítványa méltatásában azt is kiemelte, hogy „ez utóbbi két jelenség (mármint a szintézis és az analízis – LP.) időbelileg fordított sorrendbe ölelte fel kultúránk múltját”,⁶ vagyis „Ha a Hampel analízise nem követi, hanem megelőzi Pulszky szintézisét, akkor Pulszky sok fenségesen szép tévedéstől menekült volna meg, és Hampel kutatásainak nem lett volna az a tagadhatatlanul skolasztikus jellege.”⁷

Hampel és Rómer kapcsolata tehát már a az előbbi középiskolai éveiben kibontakozott. Ekkor figyelt föl a Pesti Katolikus Főgimnázium igazgatója (aki ebben az időszakban Rómer volt) a szorgalmas, németül és latinul is kitűnően beszélő diákra. Annak ellenére, hogy 1866-ban még nem érettségizett, pályadíjat nyert, s ez a magyar kereszténység kezdetét érintő, első munkája – amely németül meg is jelent – jelentette a kezdetét a hatalmas tudományos (több mint 380 tételből álló) életműnek.⁸ A füzet kiadása egyben mutatta a fiatalember ambícióit is, amire nem csak a kortársak, hanem a gimnáziumon túli világ is felkapta a fejét. Az 1867-es érettségít követően azonban Hampel még nem készült régésznek, a jogi karra iratkozott be, s kiváló eredményekkel, ott folytatta tanulmányait.⁹ A vonzódása a múlt emlékeihez, ahogy az egykori történelemtanárával való kapcsolata, nem szakadt meg ezekben az években sem.¹⁰ Hampel már ekkor, joghallgatóként ásatásokra járt, tudományos tanácskozásokon vett részt. Először Aquincumban segédkezett, ahová Rómer Flóris szervezte be,¹¹ a

Archaeologiai Értesítő, 91. 1964. 116–118.; Mesterházy Károly: A honfoglaló magyarok tárgyi emlékei. *Életünk*, 35. 1997. 30–67. – különösen: 34.; MMA 351–352. (Kovács Tibor).

⁶ Supka Géza: *A százéves Régiségügyi*. Budapest, 1915. 9

⁷ Supka 1913. i. m. 830.

⁸ Rómer a Főgimnázium történelemtanára is volt, aki pályadíjat tűzött ki diákjai számára. A munkát végül Hampel nyerte el, „A keresztény vallás behozatalának következményei Magyarországon” című írásával, s ez az „első mű” már nyomtatásban is megjelent német nyelven. Vö.: *Fővárosi Lapok*, 1866. szeptember 12. 855–856.; Supka Géza: Hampel József irodalmi működése. *Archaeologiai Értesítő*, 34. 1914. 105–117. – különösen: 105.

⁹ Hampel szorgalmára a jogi karon már első éves korában felfigyeltek a tanárai: Cherny József: A jog- és államtudományi karé. *A Királyi Magyar Tudományegyetemen elhangzott beszédek. 1867–1868. tanév*. Pest, 1868. 42–44. Jogi képzettségének még élete alkonyán is hasznát vette, amikor az akkor készülő műkincs-védelmi törvénytervezetkezhez érdemben szinte csak ő tudott hozzászólni. Vö.: *Magyar kincsek idegenben. Világ*, 1911. november 5. 8.

¹⁰ Rómer és Hampel ekkori kapcsolatára vonatkozóan ld.: Rómer Flóris: *Archaeologiai mozgalom. Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 31.; Ortway 1913. (2. jegyzetben idézett mű) 195–196.; Oroszlán Zoltán: Hampel József professzor. *Dissertationes Archaeologicae*, 5. 1963. 3–15.; különösen: 3.; Oroszlán 1964. i. m. 116.; Korek József: Pulszky Ferenc, a régész. *Pulszky Károly in memoriam*. Szerk. Mravik László. Budapest, 1988. 45.; Gosztönyi Ferenc: Pasteiner Gyula (1846–1924), az egyetemi tanár. *Frakkok* I. 115.

¹¹ Rómer és Aquincum kapcsolatára átfogó képet nyújt: Zsidi Paula: Rómer Flóris és Aquincum. *Archaeologia és műtörténet. Tanulmányok Rómer Flóris munkásságáról születésének 200. évfordulójára*. Szerk. Kerny Terézia, Mikó Árpád. Budapest, 2015. 17–33.

másodéves egyetemistát.¹² Első szak tudományos feladatát is itt kapta meg, el kellett készíteni „Pannónia érmészeti leírásának a vázlatát”,¹³ majd nem sokkal ezt követően megírta a római település történetének egyik legkorábbi áttekintését, melyben kiemelt szerepet kaptak az ott talált egykori feliratok.¹⁴ Ezzel párhuzamosan a fiatalember nem hanyagolta el egyetemi kötelezettségeit sem, szorgalmasan járt a kurzusokra és minden évben kiemelkedő teljesítménnyel hívta fel magára oktatói figyelmét, tanulmányi versenyeken szerepelt és az idősebb jurátushallgatók ellenében díjakat, kitüntetésekért érdemelt ki a munkájával. Valószínűleg ekkor alakult ki az a szigorú fegyelmezett munkavégzésre koncentrááló habitusa, amely lehetővé tette,

1. Grafika a harmincas éveiben járó Hampel Józsefről

a viszonylag rövid tudományos pályája (63 évesen hunyt el) során nyújtott hatalmas életművet, melynek eredményei máig fontos fogódzót nyújtanak a kutatásokban.

A pályaválasztása nyilvánvalóan már ezen időszakban eldőlt és a régészet végleg a bűvkörébe zárta a fiatal joghallgatót. Mesterét Rómert – ha tehetné – már ekkor mindenhová követte és mindenben segítette.¹⁵ Ha kellett állványt ácsolt, vagy itáliai könyvtárakban kéziratot másolt a számára,¹⁶ ha pedig arra volt szükség akkor ásatáson kétkezi munkát végzett és már ekkor beletanult „művezetőként”¹⁷ „az ásatások vezetésébe”¹⁸ és megszervezésébe is.¹⁹ A jogi képzés befejezését és egyben ehhez a képzettségéhez kapcsolódó hatyúdalát is egy részben történeti, de még alapvetően jogi vonatkozású munka jelentette a báni méltóságról – amit később a horvát-magyar kiegyezés előkészítse során

¹² Új régiségek Óbudán. *Fővárosi Lapok*, 1868. április 8. 327.

¹³ Rómer Flóris: Archaeologiai mozgalmak. *Archaeologiai Értesítő*, 3. 1870. 263.

¹⁴ Hampel József: *Aquincum történetének vázlata. Kútfőkből*. Pest, 1872.

¹⁵ A magyar történelmi társulat... *Magyar Polgár*, 1868. szeptember 9. 437.; A Magyar Történelmi Társulat Kolozsvártt 1868 sept. 20–25-kén tartott vidéki gyűlése. *Századok*, 2. 1868. 570.

¹⁶ Rómer Flóris: Középkori miniature-ök és a Corvinának egy eddig ismeretlen maradványa. *Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 297–305.

¹⁷ Rómer Flóris: Kivonat a m. tudom. Akadémia archaeologiai bizottságának jegyzőkönyvéből. *Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 309–310.

¹⁸ Rómer Flóris: Kivonat a m. tudom. Akadémia archaeologiai bizottságának 1869-iki július 6-án, akadémiái termében, tartott VII. rendes ülésének jegyzőkönyvéből. *Archaeologiai Értesítő*, 1. 1868. 308.

¹⁹ Rómer Flóris: A sz.-istván-baksai halom ásatása. *Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 60.

is figyelembe vettek – és nyomtatásban már azt is Rómer jelentette meg Győrött. A diploma megszerzését követően pedig – az akkor már a Magyar Nemzeti Múzeumba dolgozó mestere – állást ajánlott a számára.²⁰ A múlt kutatásával megfertőzött 21 éves fiatalember nem sokat teketóriázott, hanem elfogadta azt és haláláig itt,²¹ az Országúton (a mai Múzeum körúton) talál magának előbb tudományos, majd egy évtizeddel későbbi döntése nyomán pedig végleges családi otthonát is.²²

A Nemzeti Múzeumban eltöltött korai évek már ebben az időszakban is azt jelentették egy fiatal régész számára, mint azóta is: részvétel a különböző korú lelőhelyek feltárásában és felderítésében, hiszen a régész – mint a fentebbi idézet igazsága mondja – már akkor is a terepen született, nem az iskolapadban – és Hampel természetesen ebből az okításból is kivette a részét.²³ Rómer vezetésével megismerte az egykori középkori Magyar Királyság épített és tárgyi örökségét,²⁴ és számos feladatot kapott az akkoriban formálódó tudományos fórumok szervezésében is.²⁵

A fiatal múzeumi segéd (majd segédőr) egyik fontos feladata már e kezdeti időszaktól a múzeumi szervezet, az örökségvédelem, s ezen belül is a régészeti feltárások módszertanának a mind jobb megismerése és a külföldi példák alapján azok magyarországi meghonosítása volt. E feladatát még szintén Rómertől kapta, aki tanítványa széleskörű nyelvismeretét is kihasználva próbálta hatni az amatőr és kevésbé felkészült múzeumbarátokra, hogy a múlt emlékeinek gyűjtésével kapcsolatban mi lenne a helyes,

²⁰ Rómer Flóris: Egyveleg. *Archaeologiai Értesítő*, 3. 1870. 121.; Debreczeni Droppán Béla: Rómer Flóris a Magyar Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtarának élén. *Archaeologia és műtörténet* 2015. i. m. 35–75.

²¹ Hampel segédőrnek való kinevezéséről a korabeli lapok is beszámoltak. ld.: *Hon*, 1870. május 3. [2.]; *Pesti Napló*, 1870. május 2. [2.]; *Fővárosi Lapok*, 1870. május 24. 476.

²² Hampel a házasságkötése előtt a Három Korona utcában (a mai Hercegprímás utcában) lakott, ahol a családjának jól működő kereskedése volt. Hampel édesapja jó hírű iskolaigazgató, egy kereskedelmi magániskola tulajdonosa volt. (ld.: Supka 2016. i. m. 100. A házasságát követően Pulszky Ferenc a lányának és a vejének biztosította a Nemzeti Múzeumban addig számára fenntartott földszinti szolgálati lakást, (vö.: Merényi Hajnalka: A Pulszky-szalón. *Budapesti Negyed*, 12. 2004. No 46. 339–349.), míg ő maga második feleségével az 1846-ban megvásárolt szécsényi Forgách-kastélyba vonul vissza, ld.: Szilágyi János György: Pulszky Ferenc (1814–1897). Ulíxes Pannóniában. *Frakkok* I. 106. – ld. még: Rónay Mária: Egy század története Pest politikai és irodalmi szalonjaiban. *Magyar Hírlap*, 1934. december 25. 39.

²³ Hampel József számos különböző korszakra keltezhető ásatáson dolgozott, így őskori: Rómer 1870. (a 19. jegyzetben idézett mű); Rómer Flóris: Újabb leletek. [Abauj és zemplénmegyeiek.] *Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 94.; római kori: Rómer 1870. (10. jegyzetben idézett mű) és népvándorlás kori (Hampel József: Ásatások Szilágy-Nagyfaluban. *Archaeologiai Értesítő*, 1. 1881. 156–161.; Öreg János: A nagy-kőrösi ásatások. *Vasárnapi Újság*, 1880. február 15. 105.) lelőhelyekről is volt terepi tapasztalata.

²⁴ Már 1870-ben hosszabb körutat tettek Horvátországban, ahol számos műemléket közösen kerestek fel. Vö.: Rómer Flóris: Horvátországi Úti-Naplómból. *Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 101–107. Itáliai kutatásukra: Rómer 1870. (12. jegyzetben idézett mű); az alföldi (egresi, egeresi) ciszter monostoron 1868-ban tett látogatásukra: Molnár Pál: Archaeologiai levelek VI. *Archaeologiai Értesítő*, 3. 1870. 56. (Rómer jegyzete a lap alján); erdélyi utazásukra: Rómer Flóris: A tövisi templomok. *Archaeologiai Értesítő*, 3. 1870. 93–95.

²⁵ Rómer Flóris: Az archaeologiai osztálynak. *Archaeologiai Értesítő*, 2. 1870. 133–135.

számukra is elsajátítandó eljárás mód.²⁶ Hampel József képzettségében és munkamórájában ugyanis megbújt a tökéletes hivatalnok, aki óramű pontossággal készíti el a feladatát, s ezt már Rómer Flóris is hamar érzékelte, ezért is bízta meg azzal, hogy dolgozza ki a vidéki múzeumok működési rendjét. Tanítványa figyelme mindenre kiterjedt: a múzeumok berendezésére, a régiségek rendszerezésének módjára, és leltározás folyamatára, a nevezéktanra, a kiállítás módjára.²⁷ A Szabolcs megyei nagykállói gyűjtemény rendezésével pedig konkrét példán keresztül szemléltette ennek gyakorlati megvalósíthatóságát.²⁸ Hampel József ezen munkája már rámutatott arra, hogy az érdeklődésének fókuszában elsősorban az egykori tárgyi hagyatéék állt. Az azokkal való bajmóldás, készítestechnikai értékelésük, és értelmezésük, párhuzamaik és formai sajátosságaik vizsgálata érdekelte őt leginkább. Már e korai tanulmány felhívta a figyelmet másik erősségére is: a részletes forrásanyag összeállítására, adatbázisba való rendezésükre. A kor pozitivista, antikvárius gyakorlatát követve kiváló áttekintéseket készített, akár regionális munkáról (mint a Szabolcs megyei leletek vizsgálata során), akár egy adott korszakot érintő leletcsoport (mint az Aquincumból ismert feliratok, vagy a 9–11. századi temetőleletek esetében) összeállításáról volt szó. Munkái, még ha nagy ritkán kiegészítésre is szorulnak,²⁹ máig jól használható összeállítások, melyek a lehető legteljesebb képet voltak hivatva nyújtani a rendelkezésre álló adatok összességéről. Sokszor máig használhatóbbak, mint egynémely későbbi kritikai kiadás, ami sajnos nem csak Hampel nagyságát emeli ki, hanem rossz fényt vet azokra, akik utólag még arra sem voltak képesek, hogy az ő teljességre törekvő összeállítását helyesen használják.³⁰

Hampel fórumává végül az *Archaeologiai Értesítő* vált, amit 1885-től a haláláig szerkesztett. 1872-ben, mikor Rómer Flóris leköszönt az *Archaeologiai Értesítő* szerkesztéséről, így az általa életre hívott periodika is átalakult. Henszlmann Imre, majd Pulszky Károly szerkesztésében ez egy kezdetben lassú változást jelentett, végül 1881-ben végleg szakítva az alapításától jellemző formai és tartalmi keretekkel újjáalakult, és a korábbinál nagyobb – az *Archaeologiai Közleményekkel* közel azonos – formátumban újra indult. Ekkorra a folyóirat már a magyar régészeti és művészettörténeti

²⁶ Erre vonatkozóan már: Hampel József: Vidéki múzeumok elrendezéséről. *Archaeologiai Értesítő*, 1. 1869. 227–230.

²⁷ Érdemes azonban azt is megjegyezni, hogy idővel Hampel már csak inkább teoretikusan foglalkozott a múzeumügy kérdésével, s kevésbé izgatta saját gyűjteményeinek a Magyar Nemzeti Múzeumon belüli elhelyezése, s a kiállítások megújítása, frissítése. Vö.: Supka 2016. i. m. 28–29.

²⁸ Hampel József: *A szabolcsmegyei múzeum, egyszersmind rövid utasítással vidéki múzeumok berendezésére*. Pest, 1871.

²⁹ Természetesen Hampel sem volt tévedhetetlen, erre jó példákkal szolgál: Bóna István: A XIX. század nagy avar leletei. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv*, 1982/1983. 81–160.

³⁰ Akadt olyan „kritikai kiadás”, amelyben a Hampel által közzétett leletek egyharmada úgy „veszett” el, hogy napjaink kutatója még csak annak sem nézett utána, mit közölt le az adott lelőhelyről a neves előd, azt pedig végkép nem követte nyomon például ez a „teljességre törekvő” munka, hogy a Bóna István által is sokat hivatkozott (Bóna 1984. i. m.) Magyar Nemzeti Múzeumban található Régiségtári Naplóban mi szerepelt egy-egy adott leletegyüttesben annak múzeumba kerülése során.

kutatás első számú fórumává lépett elő, tudósítva a kisebb leletmentésekről, és a testületi ülésekről, nemzetközi hírekről. Mindeközben a másik, szaklap az *Archaeologiai Közlemények* inkább a nagyobb lélegzetű tanulmányok, temetőközlések fóruma maradt, igaz megjelenése idővel egyre hektikusabbá vált, míg 1899 után kiadása végleg abba is maradt. A századfordulóra így teljesen egyeduralkodóvá vált a *Archaeologiai Értesítő*. 1885-ben Pulszky Károlytól vette át Hampel a *Archaeologiai Értesítő* szerkesztését, befejezve a sógora által elkezdett átalakítást.³¹ Ő azonban már jóval korábban eltérő álláspontot képviselt mint mestere. Részben látva annak hatalmas erőfeszítéseit, hogy az „archaeologiai mozgalmat” országszerte életben tartsa, részben tapasztalva a különböző lelkes érdeklődők hozzá nem értését, már 1871-ben így fogalmazott: „épen azon oknál fogva, mert csakis szakférfiak lehetnek az ily ásatásoknál előforduló, minden körülményekre kellő figyelemmel – kötelessége volna az államnak, hivatlan, bár mennyire tudománykedvelő egyéneknek turkálásait akadályozni”.³² Később az 1880-ban kiadott programja mindent tartalmaz az általa elképzelt ideális irányról, amit szerinte a magyar régészetnek követni kell.³³ Pulszky Károlyhoz hasonlóan a szakirányú képesítéssel rendelkező „szakférfiak” munkáit helyezte előtérbe, az önkéntes „szakkedvelők” munkáival szemben. Számos, elsősorban a vidéki érdeklődők megnyerése és a velük való kapcsolattartás céljából létesített rovatot a periodikában a két szerkesztő átalakította, vagy megszüntetette. Az új nemzedék által képviselt irányvonal egyre kevésbé akart támaszkodni a Rómer által szervezett régészeti egyletekre és partnernként inkább a „szoros állami fölügyelet” alatt álló vidéki múzeumok hálózatára számított.³⁴ Hampel véleménye szerint az így kialakított gyűjtemények a Magyar Nemzeti Múzeum alá tartoznának, aki segíti munkájukat és „cserél velők”.³⁵ Mint az Érem- és Régiség-tár „direktora”,³⁶ igyekezett az elképzeléseit keresztül is vinni, amik nem minden esetben találtak megértésre.³⁷ Egyes leletanyagok kölcsönzésével, vásárlásával kapcsolatos egyeztetések és az általa képviselt szerkesztői elvek számos nézeteltéréshez vezettek;³⁸ leginkább azonban a rendelkezésre álló anyagi erőforrások

³¹ Ortway 1913. i. m. 236.

³² Hampel József – Rómer Flóris: *Archaeologiai irodalom. Archaeologiai Közlemények*, 8. 1871. 63–64.

³³ Hampel József: Hazai archaeologiank jelene és jövője. *Archaeologiai Értesítő*, 14. 1880. 261–267.; Uő: A m. n. múzeum érem- és régiség-osztály. *Magyar Szalon*, 8. 1888. 466–467.; Uő: A Nemzeti Múzeum jövője. *Archaeologiai Értesítő*, 8. 1888. 283–284. – vö.: Ortway 1913. i. m. 196–197.

³⁴ Hampel 1871. i. m.; Hampel 1880. i. m.; Uő: A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének 1904. évi jelentése. [rec.] *Archaeologiai Értesítő*, 26. 1906. 86–96. – vö.: Papp Júlia: Rómer Flóris (1818–1889). *Frakkok* I.: 86.; Ortway 1913. 197., 200–202.

³⁵ Hampel 1880. i. m. 266. Elképzeléseire vonatkozóan ld. még: Márton 1914. 104.

³⁶ Supka 1913. i. m. 833.

³⁷ Jóna András régészeti és múzeumi vonatkozású hírlapi cikkei. I–II. Szerk. Csallány Dezső. Nyíregyháza, 1958/1968. II.: 22.; Ortway 1913. 236–237.; Bóna István: Wosinszky Mór és temetői. *Dissertationes Archaeologicae*, III. 2. 1984. 10–11.

³⁸ Bóna 1984. i. m. 12.; Fári Irén – Kőhegyi Mihály – Szalontai Csaba: Reizner János és Hampel József levelezése. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica*, 7. 2001. 393–439.; Almássy Katalin – Istvánovits Eszter: Jóna András Múzeum. *Műzsák kertje. A magyar múzeumok születése*. Szerk. Maczó

elosztásán polarizálódtak a vélemények.³⁹ Hampel ugyanis a vidéki intézmények fejlesztése mellett soha nem volt hajlandó lemondani a Nemzeti Múzeum primátusáról, abban látva a teljességre törekvő gyűjtemény megteremtésének lehetőségét és a korszerű nagy lélegzetű tudományos összefoglalások elkészítésének (elkészíthetőségének) a bázisát.⁴⁰ Gondja volt a Nemzeti Múzeum teljes gyűjteményére, amint az gazdag levelezéséből is kiderül. Ha kellett, akkor a reformkori és 1848-as emlékekkel foglalkozott, ha pedig arra volt szükség, akkor a fegyvertár anyagával, vagy a néprajzi gyűjteménnyel.⁴¹ A szakmúzeumok megjelenése ellenére is tovább ragaszkodott a Nemzeti Múzeum elsőbbségéhez. E tekintetben pedig mindig arra törekedett, hogy a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat a Nemzeti Múzeumhoz csatornázza be.⁴² Ilyen támogatásokból pedig már akkor sem (sőt már azt megelőzően sem)⁴³ volt elég.⁴⁴ Bizonyos műtárgyak megvásárlására már ekkor és ezt követően is szükség volt az állami támogatáson kívül a gazdagabb mecénások megnyerésére is.⁴⁵

Hampel a Nemzeti Múzeum munkatársaként azonban nem csak a régészettel és mesterével került szorosabb kapcsolatba, hanem a Pulszky családdal is. Pulszky Ferenc aki a múzeumot igazgatta, hamar befogadta a fiatalembert, aki ezután gyakori vendége volt szalonjának. Itt ismerkedhetett meg Pulszky Károllyal,⁴⁶ aki pár évvel fiatalabb volt nála, de közel kortársak voltak, s akivel a barátságát a közös utazások még tovább mélyítették.⁴⁷ A múzeumba kerülve természetesnek hatott, hogy a fiatalember lehető-

---

Péter. Budapest, 2002. 158.; Prohászka Péter – Révész László: A tiszabezdédi honfoglalás kori temető Jósa András vázlatainak tükrében. *Jósa András Múzeum Évkönyve*, 46. 2004. 139.; Prohászka Péter: *Kincsek a levéltárból*. Budapest, 2005. 127–131.

³⁹ Hampel József: Magyar hadimúzeum. *Archaeologiai Értesítő*, 6. 1886. 189.; Uő: Magyar Hadtörténelmi Múzeum. *Archaeologiai Értesítő*, 9. 1889. 87. – vö.: Ortway 1913. 198–200.

⁴⁰ Ennek megfogalmazására ld. már: Hampel József: Hazai archaeologiank jelene és jövője. *Archaeologiai Értesítő*, 14. 1880. 261–267.; Ortway 1913. 201–202., 236–237.

⁴¹ OSZKK Quart Hung. 2478.

⁴² Különösen jól érzékelhető volt mindez a Hadtörténelmi Múzeum megalapítása kapcsán tett állásfoglalásaiban. Vö.: Hampel 1889. i. m.; Uő: Hadtörténelmi Múzeum. *Archaeologiai Értesítő*, 19. 1899. 430–432. Hasonlóan sarkos véleménye volt a mai Budapesti Történelmi Múzeum (akkori Székesfővárosi Múzeum) alapításával kapcsolatban is, így nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Aquincumban tényleg múzeum legyen. Vö.: Uő: Fővárosi Múzeum. *Archaeologiai Értesítő*, 6. 1886. 280.

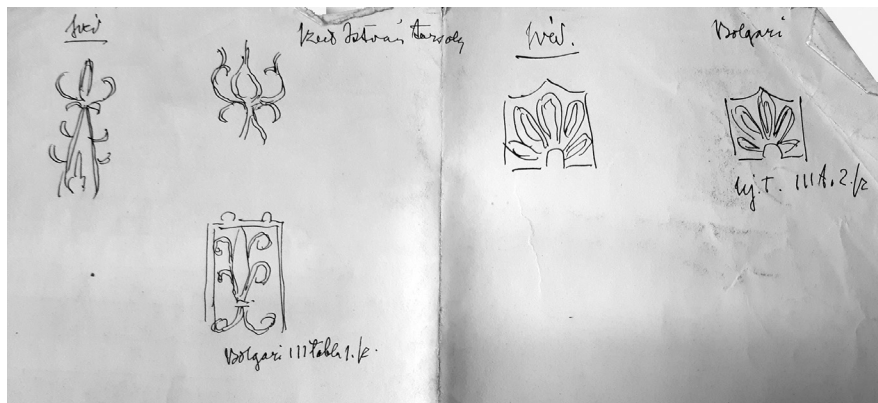
⁴³ Rómer Flóris: Egyveleg. *Archaeologiai Értesítő*, 5. 1871. 24.

⁴⁴ Marczali Henrik: Pulszky Ferenc a tudományban és a közéletben. *Pulszky Ferenc Százados emlékünnepe*. Budapest, 1914. 41.; Supka 2016. i. m. 18.

⁴⁵ Az ilyen támogatók megnyerésének szükségességére utal Supka Géza is Varjú Elemérhez címzett levelében. A Régiségtárnak a Hampel halála után kinevezett vezetőjének éppen a neves előd halála miatt árverezésre bocsátani kívánt gobelin megvásárlására tett javaslatában kitért arra is, hogy a 16. századi itáliai szőttes ára borsos lesz, ezért szükséges lenne olyan adakozó „pénzemeber megnyerése” aki az ezzel járó hírnévért („őfelsége példáját követi”) cserébe hajlandó kifizetni a vételárat. MTA KIK Kézirattár, ltsz.: 662/130.

⁴⁶ Pulszky, az egykori beszámolók alapján nagyon nyitott személyiség lehetett. Vö.: Rónay 1934. i. m. 39.

⁴⁷ 1870-ben tett Rómerrel tett dalmáciai útjukra vonatkozóan: Rómer Flóris: Horvátországi uti naplóm-ból. VIII. *Archaeologiai Értesítő*, 3. 1870. 294–297.

2. Hampel József vázlata a 10. századi emlékek összehasonlító mintakincséhez

séget kapott arra, hogy részt vegyen a Pulszky-szalón estéin.⁴⁸ Itt ismerkedett össze a világlátott direktor Polyxéna nevű lányával is,⁴⁹ akit később feleségül is vett.⁵⁰ A híres rokonság egyben a Pulszkyak szövetségésévé is tette őt. Később mindenben támogatta Pulszky Károly terveit, segítette apósa régészeti értékezéseinek elkészítését.⁵¹ Ez egyben szövetséget jelentett a tágabb barát társasággal is, amire jó példa a történész Marczali Henrik visszaemlékezése, aki így írt erről a körről: „Károly vitt oda, az öreg úr szívesen látott, Gusztival örökké disputáltunk. ott barátkoztam össze Hampellal is, ki aztán szíves volt felcsapni nevelőmnék. Viseletemre, írásomra mindig volt valami megjegyzése, én meg mint igaz barától hálásan vettem. A nagyvilággal való érintkezésre Károly látott el jó tanácsokkal, minőkre ugyancsak szükségem volt. Polyxéna kegyes volt ruháimmal s nyakravalóimmal törődni, amiért leány létére és noha fiatalabb nálam a mama címmel tiszteltem meg.”⁵² Ez a kör összetartott és segítette egymást,⁵³

⁴⁸ Ezekről áttekintő jelleggel: Merényi 2004. i. m. 331–349.; Rónay 1934. i. m. 39–40.

⁴⁹ Polyxéna a korabeli időszakban komoly figyelmet kapott az szalónban megforduló férfiaktól. Vö.: Pálóczi Ágnes: „A legtevékenyebb mozgatóerő” – Pulszky Polyxéna (1857–1921). Egy különleges női életpálya a dualizmus korában. *Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*. Eger, 2021. 215–227. Így több udvarlója is akadt (Hampelen kívül így Thallóczy Lajos is szerelmes volt belé. Vö.: Karsay Orsolya: Aranyoknak örültje. *Numizmatikai Közlöny*, 108/109. 2009/2010. 193–197. – különösen: 196., azonban kosarat kapott, Thallóczy jó barátsága mind Polyxénával, mind férjével azok házassága után is fennmaradt. Ld.: Waktor Andrea: „Kegyelmes Büzérnagy!... Én ábrándozom a bécsi szép napokról.” Thallóczy Lajos és köre Bécsben. *Budapesti Negyed*, 12. 2004. No 420–442.). Thallóczy és Hampel kapcsolata még az 1880-as évek előtti időszakra nyúlt vissza. Vö.: Öreg 1880. i. m.

⁵⁰ Hampel József és Pulszky Polyxéna házasságáról ld. még: Darnay Kálmán: A táblabíróvilágból. Emlékezés Arany Jánosra. *Pesti Hírlap*, 1927. szeptember 25. 45–46. Vö. még: Pálóczi 2021. i. m. 224–225; Ego [Fried Margit]: Hampelné Pulszky Polyxéna. *Ezerév nagyszonya*. Fiatal leányoknak írták: Benedek Rózi, B. Radó Lili, D. Lengyel Laura, Ego, Laczkó Márta. Budapest, 1937. 308–312.

⁵¹ Nagy Géza: Pulszky Ferenc régészeti működése. *Pulszky Ferenc százados emlékünnepe*. Budapest, 1914. 79.

⁵² Marczali Henrik: Emlékeim 7. *Nyugat*, 22. 1929. 225.

⁵³ Rónay 1934. i. m. 39.

ami kiütközött Pulszky Ágoston egyetemi kinevezésekor is,⁵⁴ így nem véletlen hogy sokan rossz szemmel néztek a Pulszkyakra,⁵⁵ s kárörömmel kísérték Pulszky Károly szerencsétlenségét.⁵⁶ Nyilvánvaló Hampel közéleti szerepe és tekintélye is tovább nőtt e rokonság kapcsán.⁵⁷ Elég talán csak arra utalni, hogy 1883-as házasságát követően Hampel 1884-ben elnyerte az akadémiai tagságot, majd pedig 1891-ben – Torma Károly nyugdíjazása után – megkapta az áhított kinevezést is a Bölcsészettudományi Kar Régészeti Tanszékének vezetésére.⁵⁸ Egyre inkább megkerülhetetlen tudományos tekintéllyé vált és az archaeológia vonatkozásában tudománypolitikai hatalmasságnak számított. Amint halála kapcsán a névtelenség homályába burkolódzó „osztokodók” hangsúlyozták: „Egyetemi tanára volt az archeológiának, a Nemzeti Múzeum régisegtárának osztályigazgatója; az Akadémia régészeti bizottságának előadója s az egyetlen magyar szakfolyóirat, az Archeológiai Értesítő szerkesztője. Ezen a réven kezében tartotta az egész magyar régészeti tudományt. Az ő egyetemi tanítványaiból lettek az archeológusok, ő döntött arról, ki kaphat állást közülük a Múzeumban, ki lehessen archeológus magántanár az egyetemen, kinek az archeológiai dolgozatai jelenhetnek meg a folyóiratban, kinek lehet reménye az akadémikusságra. Még a vidéki múzeumok személyi és egyéb dolgaiba is volt beleszólása a Múzeumok és Könyvtárak főfelügyelőse révén, melynek egyik legnyomatékosabb embere volt”.⁵⁹ Fontos azonban azt is látni, hogy hiába lett volna ez a rokonság, az önmagában kevés lett volna az

⁵⁴ Az esetet jól bemutatja Mikszáth Kálmán 1878-ban megjelent karcolata Pulszky Ágostról: *Mikszáth Kálmán összes művei 54. Cikkék és Karcolatok IV.* Budapest. 1968. 98–104. Vö.: Merény 2004. i. m. 349.

⁵⁵ Mikszáth 1968. i. m. 384; Buzinkay Géza: *Borsszem Jankó és társai. Magyar élelclapok és karikatúráik a XIX. század második felében.* Budapest, 1983. 64.

⁵⁶ Feszty Árpádné: Pulszky Károly. Egy magyar lángész rehabilitálása. *Literatura*, 4. 1929. 279–281; Halász Zoltán: *A Pulszkyak.* Budapest, 1987. 223–234. A kérdés hátterét érdekes megvilágításba helyezte Supka Géza magyarázata: Supka 2016. 106–108.

⁵⁷ A család korabeli befolyására és szerepére: Rónay 1934. i. m. 39.

⁵⁸ Gyöngyössy Márton: Hampel József régészeti órái az 1877/1878-as tanév nyári félévében a Budapesti Tudományegyetemen. *Ősrégészeti Levelek*, 3. 2001. 62–63. Hampel számára, aki Rómer örökségeként tekintett erre a posztra, nagy jelentőséggel bírt ez a cím. Vö.: Ortvy 1913. 196–197., 208–209. Ebben az időben azonban már nem szívesen adták át ugyanannak a személynek, amint azt éppen Hampel halála kapcsán a *Pesti Napló* szerkesztője megjegyezte: „Most azonban nincs már szükség az állások ilyen kumulálására, sőt most az ellenkezője kívánatos. Ma baj volna, ha egyetlen ember feküdne rá az egész tudományra s megbénítaná? szabad fejlődését. Az egyetem ki is mondta, hogy ezentúl nem engedi, hogy aki valamely szaknak egyetemi tanára, az egyúttal a Nemzeti Múzeumban is osztályt vezessen, már csak azért is, mert ebből könnyen származhatnak bizonyos inkompatibilitások. Különben is magyar tudós számára oly kevés az alkalom, hogy valami jobb, társadalmilag előkelőbb és anyagilag kedvezőbb állásba juthasson, hogy az ilyen állások számát inkább szaporítani kellene, mint több állásnak egy emberre való ruházásával apasztani. Itt tehát első sorban arról van szó, hogy két ember juthat díszes álláshoz: egy az egyetemi tanszékre, egy pedig a múzeumi osztály élére.” Tudósok osztokodása. Hampel József utódai. *Pesti Napló*, 1913. április 5. 5.

⁵⁹ A fentebb idézett rosszmájú beszámoló még azt is kiemelte: „Hampel Józsefnek ugyanis sok olyan állása és pozíciója volt, amely hatalommal és több-kevesebb fizetéssel jár. Évek során át mind az ő kezébe mentek mindazok az állások, amelyek a magyar archeológiai tudományban vezetést és irányadást jelentenek.”

elnyert pozíciók betöltéséhez,⁶⁰ ha Hampel Józsefekre nem lett volna igaz, hogy „Szorgalma és munkabírása ép oly rendkívüli volt, mint irodalmi tájékozottsága és tudása”.⁶¹

Mint Rómer legkiemelkedőbb tanítványa, a személye a szaktudományon belül azt követően került előtérbe, hogy a mesterével együtt, annak segítségével 1876-ban elkészítette az Antropológiai és Ősrégészeti Kongresszus alkalmából Budapesten rendezett kiállítást és annak katalógusát.⁶² 1877-ben Rómer nagyváradi kanonokká történő kinevezését követően ő vette át a Régiségtár vezetését. Azonban – amint azt Nagy Géza megjegyezte, „Tulajdonképp már előbb is ő vezette az osztályt. Az a természet volt, mely erős akaratával uralkodott környezetén s Rómer, kinek fáradhatatlan buzgalma és lelkesedése országzserte fel tudta kelteni az érdeklődést a régészet iránt, de kiből alig volt valami a bürokratából, a helyett bizonyos bohémszerű vonások jellemezték, talán maga sem vette észre, hogyan ment át lassanként, mindenféle kanapé-pör nélkül a vezetés ifjú tisztjára kezébe, kinek pontossága és lelkiismeretessége ellen különben sem lehetett kifogása”.⁶³ Ebben az időszakban kezdett el a népvándorlás korával is behatóbban foglalkozni, s ezen belül a magyar fejedelemség korának régiségeivel.⁶⁴ Annak ellenére, hogy pályafutása elején nem ezzel a korszakkal foglalkozott,

⁶⁰ Azonban ez a rokonság sem volt elég minden pozíció elnyeréséhez. Supka Géza szerint Hampel Pulszky Ferenc nyugállományba vonulását követően aspirált a múzeumigazgatói címre, mint visszaemlékezésében megjegyezte „a maga személyében voltaképpen nem is nagyon vágyódott az egyéniségétől távol álló reprezentációs munkakörre, s inkább csak felesége Pulszky Polixéna kedvéért aspirált volna”. Az új igazgató Szalay Imre azonban a legendárium szerint egy anekdotával vette el a versengésük életét: „- Nézd Józsi, mi most úgy vagyunk, mint az egyszeri két suszterinas, akik egy szivart letek. Nem tudtak rajta megosztotni. Végül is ezzel az ajánlattal állott elő az egyikük: - Tudod, mit, alapítsunk részvénytársaságot erre a szivarra.

-Hát azt hogy?

-Úgy, hogy én leszek az igazgató, s mint ilyen, én szívom a szivart, te pedig leszel a részvényes: neked jogod lesz hozzá – köpködni.” Supka 2016. i. m. 94. Hampelt később is hírbe hozták a Nemzeti Múzeum igazgatói székével (vö.: Szalay Imre távozása. *Az Ujság*, 1912. június 2. 10.), ahogy egyesek tudni vélték miniszteri kinevezését is. Vö.: A Héderváry-kabinet kinevezése. – A bécsi események. *Pesti Napló*, 1910. január 13. 3-5. Hampel és Kuhen Héderváry Károly gróf találkozásának valódi okaira rávilágított: Supka 2016. 114.

⁶¹ Nagy Géza: Hampel József. *Századok*, 47. 1913. 314-317.

⁶² A kongresszus jelentőségéről: Pallos Lajos: Magyar Nemzeti Múzeum. *A magyar múzeumok születése* 2002. i. m. 14.; Ébly, Gábor: What Made a Museum „National” in the Nineteenth Century? The Evolution of Public Collections in Hungary. *The Nineteenth-Century Process of „Musealization” in Hungary and Europe*. Ed. by Ernő Marosi, Gábor Klaniczay. Budapest, 2006. 83.; Prohászka Péter: Rómer Flóris és a VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus Budapesten. *Archaeologia és műtörténet* 2015. i. m. 77-102.

⁶³ Nagy 1913. i. m. 315.

⁶⁴ Hampel, Joseph: *Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de la Hongrie*. Budapest, 1876. Számos hiba és elírás is utal arra, hogy Hampel ekkor még nem mélyült el a korszak leletanyagában: így többek közt a Piliny lelőhelynév következetesen „Pilisként” szerepel a munkában: uo., 148., 160. Később rövidebb előadások keretében többször kitér a 10-11. századi leletekre: lásd többek között: Hampel

akadémiai székfoglalóit is más és más témából tartotta.⁶⁵ Kimeríthetetlen érdeklődése és munkabírása „szinte rácsábította, hogy mindent maga akart elvégezni s régészeti tudományunk minden ágát feldolgozni”.⁶⁶ Az 1880-as évektől számos alapvető áttekintést készített különböző régészeti korszakok emléktanulmányáról, a legjelentősebb ezek közül a bronzkorról írt monográfiája.⁶⁷ 1892-ben őt kérték fel a honfoglalás ezredéves ünnepségsorozatának tiszteletére készülő tudományos forráskiadvány régészeti fejezetének megírására.⁶⁸ A nagy terjedelmű kézirat önmagában kiadott egy kötetet, és mivel a szerzőtársak csak megkésve készültek el, először önálló kiadványként,⁶⁹ majd 1900-ban, jelentősen átdolgozva, a tervezett gyűjteményes kötetben jelentet meg.⁷⁰

Kutatásai tekintetében talán a legmaradandóbb a középkori vonatkozású emlékekről írt művei maradtak. Ezt tekinthette valódi kutatási területének is,⁷¹ annak ellenére, hogy számtalan korszakkal foglalkozott.⁷² A munkássága során így az egyik legtöbbet feldolgozott korszak a 10. századi Kárpát-medence emléktanulmánya volt. Az erről írt első összefoglalásában három csoportra osztotta a honfoglalás kori leleteket: az elsőbe az éremmel keltezhető lelőhelyek kerültek (A), a másodikba az éremmelléklettel nem rendelkező sírok (B), míg a harmadikba a szórványleletek (C). Hampel 1896 és 1900 között még jobban belemerült a korszak emléktanulmányozásába.⁷³

József: Óskori emlékek a békésmegyei múzeumban. *Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve*, 1878/1879. (1879) 37–48. A szakterület iránti érdeklődését az a hampeli munkaelv is motiválhatta, mely szerint: „Ha az ember valamiről valamit nem tud, előadást tart róla, ha semmit sem tud róla, akkor cikket ír, s ha éppen fogalma sincs arról, akkor könyvet ír róla: így egész biztosan meg fogja tanulni, amit nem tud”. Idézi: Supka 1913. i. m. 833.

⁶⁵ A levelező tagság elnyerésekor a provinciális régészethez kapcsolódó témát nyújtott be székfoglaló előadasként. Hampel József: *Adalék Pannonia történetéhez Antoius Pius korában*. Budapest, 1884. (Értekezések a történeti tudományok köréből, XII/1.), míg a rendes tagság kapcsán az óskorral foglalkozott: Hampel József: *Újabb tanulmányok a rézkorról*. Budapest, 1895. (Értekezések a történeti tudományok köréből, XVI/6.)

⁶⁶ Nagy 1913. 314.

⁶⁷ Hampel József: *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. I–III. Budapest, 1886/1896. Kortárs értékelésére: Ortway 1913. i. m. 214–216.; Márton 1914. i. m. 101–102.

⁶⁸ Hampel József: A honfoglalási kor emlékei. *Archaeologiai Értesítő*, 12. 1892. 287. – vö.: Korek József: Pulszky Ferenc, a régész. *Pulszky Károly in memoriam* 1988. i. m. 44–46.

⁶⁹ Hampel József: *A honfoglalási kor hazai emlékei*. Budapest, 1896.

⁷⁰ Hampel József: A honfoglalási kor hazai emlékei. *A magyar honfoglalás kútfeje*. Szerk. Pauler Gyula, Szilágyi Sándor Budapest, 1900. 507–826.

⁷¹ Supka 2016. i. m. 62–63.

⁷² A legkevésbé kedvelt korszaka minden bizonnyal a klasszika archaeológia lehetett, amit csak azért vállalt el és azért tanította, hogy az egyetemi tanári kinevezést ezzel biztosítsa magának, s amihez – apósa, Pulszky Ferenc megjegyzése szerint – nem is igazán értett. Ilyen jellegű óráit (Antik szobrászat. Lysipposztól kezdve; Antik festészet a IV. századtól kezdve) sokáig megtartotta, azonban saját kutatásait egyetemi tanárként (korábban még numizmatikai és ősrégészeti előadásokat is tartott: Vö.: Gyöngyössi 2001. i. m. 63.) az óráin már nem, vagy csak alig érintette. Vö.: *A Királyi Magyar Tudományegyetem tanrendje, 1912–1913. tanév első felére*. Budapest, 1912. 64.

⁷³ Hampel József: A dennai ékszerek. *Archaeologiai Értesítő* Uf. 16. 1896. 226–232.; Uő: Salomoni sírlelet.

Az 1897-ben magyar nyelven megjelent, a népvándorlás kori leleteket tartalmazó monográfiájában is kitért a honfoglalás kori emlékekre, majd – az újabb leletekkel kiegészítve – 1905-ben németül jelentetett meg egy nagy összefoglalást. Utolsó, e téma kapcsán írt, feldolgozásai 1907-ben készültek el.⁷⁴ Ez után már nem írt újabb összefoglalásokat, csak néhány általános kérdés taglalása kapcsán tért ki röviden a honfoglalás időszakára.⁷⁵

A 10–11. század leleteit értékelő utolsó nagyobb összefoglaló művében azonban új szempont alapján osztotta ketté az előkerült leleteket. Korábban az elsődleges kiindulás pontot a keltezési lehetőségek adták, az újabb szétválasztás során már a régészeti érvek mellett a történetiek is fontos szerepet kaptak. Az új elképzelés hátterének az elemzése azért is lényeges, mert Hampel tudományos tekintélye külön súlyt is adott a megállapításainak.⁷⁶ A kutatástörténetben többször felmerült az a kérdés, hogy miért változtatta meg a korábbi felosztást, s tért át a leletek ilyen etnikai megosztására?⁷⁷ A koncepcióváltást Bóna István a cseh és a horvát kutatás nyomán kialakult egyre erőteljesebb pánszláv tudományos propagandával magyarázta.⁷⁸ A korai szlávság jelentőségét hangsúlyozó Lubor Niederle és Josip Brunšmid eredményei mellett azonban más kutatók véleménye is hatottak Hampelre.⁷⁹

A korai magyar emlékegyűjtés mellett másik fontos elemzett témát a munkásságában a 10. századot megelőző időszak vizsgálata jelentette. Fontos eleme volt a kutatásainak az avar kori emlékegyűjtés csoportokra bontása, ami hosszabb ideig hatással volt az emlékegyűjtés értelmezésére.⁸⁰ Tévedett, amikor a késő avar kori leletek értékelése kapcsán az öntött fémdíszekkel rendelkező csoportot szarmatáknak határozta meg és a kortárs, valamint magyar (elsősorban Lipp Vilmos hatására) ezeket az öntött bronz griffes-indás övgarnitúrákat elkülönítve az azokkal előforduló római érmekkel keltezte. Hibás megállapításait évtizedekkel később sikerült csak korrigálnia a kutatásnak.⁸¹

Archaeologiai Értesítő, 16. 1896. 132–135.; Uő: Der sogenannte Säbel Karls des Grossen. *Zeitschrift für historische Waffenkunde*, 1. 1897. 45–49

⁷⁴ Hampel József: *A régibb középkor emlékei Magyarhonban (IV–X. század)*. I–II. Budapest, 1897.; Uő: *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I–III. Braunschweig, 1905.; Uő: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest, 1907.; Uő: *A honfoglalók emlékei. Árpád és az Árpádok*. Szerk. Csánki Dezső. Budapest, 1908. 105–124.

⁷⁵ Hampel József: Tanulmányok a müncheni mohamedán kiállításon. *Archaeologiai Értesítő*, 31 1911. 50–64.

⁷⁶ Hampel hatásáról a kortársak körében: Bóna 1984. i. m. 12.

⁷⁷ Újabb: Bóna, István: *Die Archäologie in Ungarn und die ungarische Landnahme*. *Acta Archaeologica*, 49. 1997. 347–348.; Révész László: *A Honfoglalás kori gyűjtemény. A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Szerk. Pintér János Budapest, 2002. 106.

⁷⁸ Bóna 1997. i. m. 348.

⁷⁹ Langó Péter: *Turulok és Árpádok. Nemzeti emlékezet és koratörténeti emlékek*. Budapest, 2017. 35–42.

⁸⁰ A kérdésre vonatkozóan ld.: Hampel 1905. i. m. I.: 17–22., 790–806. Recepciójára: Fancsalszky Gábor: *Állat- és emberábrázolások a késő avar kori öntött bronz övvereteken*. Budapest, 2007. 11.

⁸¹ Felvinczi Takács Zoltán kutatásainak felhasználásával végül Alföldi András egyértelműen bizonyította, hogy ez a csoport is az avarokkal hozható összefüggésbe. (Alföldi, Andreas: *Zur historischen Bestimmung der Awarenfunde. Eurasia Septentrionalis Antiqua*, 9. 1934. 285–307.) A préselt és az

Kiemelt figyelmet szentel olyan tárgyaknak, emlékegyütteseknek, melyek máig a középkor művészettörténet és régészet kiemelt figyelmet jelentő fókuszpontjainak számítanak. Meghatározó elemzést írt többek közt a nagyszentmiklósi kincsről,⁸² az úgynevezett Nagy Károly szablyáról,⁸³ a koronázási jelvényekről,⁸⁴ vagy a Jászberényben őrzött olifántról.⁸⁵ Véleményét és eredményeit ezen emlékek kapcsán máig figyelembe veszik. Számos további olyan leletre pedig ő hívta fel a figyelmet, melyek ismertetése nélkül talán elkallódtak volna, vagy a magyar történeti kutatás csak jóval később figyel fel rájuk. Ilyen volt például a metzi casula,⁸⁶ a verseci függőpár,⁸⁷ vagy a reneszánsz és kora újkori emlékérmék.⁸⁸

Ezek a későbbi kutatások során kiigazított tévedései – amellet, hogy hosszabb-rövidebb időre alapvetően befolyásolták egy-egy adott korszakról, vagy leletsoportról kialakított értelmezési keretet – rávilágítottak a kiemelkedő tudós alapvető szemléleti sajátosságára is. Ez a jellemvonás nem volt egyedi, s nem csak kimondottan rá volt jellemző. Ebben az időszakban külföldön is általánosan jelen volt.⁸⁹ Hampelen keresztül azonban a magyar kora középkor kutatást jelentősen érintette és mind a nagy hatású

öntött veretek kronológiai sorát végül Fettich Nándor állapította meg, aki szerint az öntött veretek a 7. század utolsó harmadában váltották fel a lemezesekeket (Marosi Arnold – Fettich Nándor: Dunapentelei avar sírleletek. Budapest, 1936. 81., 97–98.; Fettich Nándor: Győr a népvándorlaskorban. *Győr Szab. Kir. város monográfiái*. III. *Győr története a tizenharmadik század közepéig. Régészeti emlékek*. Szerk. Lovas Elemér. Győr, 1943. 53–56.). Hampel tévedésének nemzetközi hatására: László Gyula: A hun aranyjé jelentősége. Adatok a hún-nomád birodalom szerkezetéhez. *A Magyar Tudományos Akadémia II. Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 3. Muzeológiai sorozat, 1. 1951. 105–106.

⁸² Hampel József: A nagyszentmiklósi kincs. Tanulmány a népvándorlaskori művészetről. *Archaeologiai Értesítő*, 4. 1884. 1–166. Kortárs recepciójára ld.: Bálint 2004. i. m.

⁸³ Hampel 1897. i. m. Kortárs recepciójára ld.: Fodor István: *A bécsi szablya és a prágai kard*. Szeged, 2000. 7–20.

⁸⁴ Hampel József: A magyar királyi korona és jelvényei. *Vasárnapi Újság*, 1880. május 16. 321. – vö.: Tóth Endre: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*. Budapest 2018. 15–17.

⁸⁵ Hampel József: A jászkiúrt dombművei. *Archaeologiai Értesítő*, 23. 1903. 97–163. A kérdés kortárs recepciójára lásd: Langó 2017. i. m. 219–241.

⁸⁶ Hampel József: A Szent István-féle casula. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1890. 332–333.

⁸⁷ idem: Két csonka fülönfüggő. *Archaeologiai Értesítő*, 24. 1904. 446. A tárgyak újabb elemzésére: Langó, Péter: Crescent-shaped Earrings with Lower Ornamental Band. *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter. Teil 3. Peripherie und Nachbarschaft*. Hrsg. von Falko Daim, Jörg Drauschke. Mainz. 2010. 379–385.

⁸⁸ idem: Beatrix királyné emlékérméje. *Archaeologiai Értesítő*, 6. 1886. 224–228; idem: János Zsigmond emlékérméje. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1890. 100; idem: Báthory István-féle emlékérméje a M. N. Muzeumban. *Archaeologiai Közlemények*, 12. 1878. 1–6.

⁸⁹ E vonatkozásban elég talán csak Frederick Henry Marshallnak Sir Augustus Wollaston Franks hagyatékaként a British Muzeumban került római korinak tartott emlékekről írt munkáját és példáit említeni. Frederick Henry Marshall: *Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan, and Roman, in the Departments of Antiquities, British Museum*. London, 1911. Vö.: Mészáros Boglárka – Langó Péter – Czuppon Tamás: Római, romaion, barbár. *Egy keltezési kísérlet. Tomka 80. Ünnepi tanulmányok Tomka Péter tiszteletére*. Szerk. Czigány Dávid, Nemesné Matus Zsannett. Győr, 2020. 386–387.

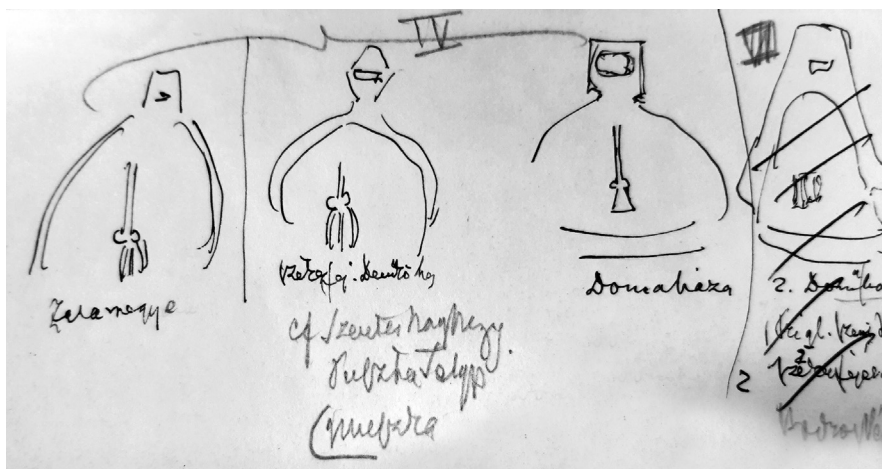
kutató, mind az ő nyomdokain haladó szakemberek elé számos akadályt emelt. Mindez alapvetően abból eredt, ahogy Hampel József a kutatás feladatát maga és szerkesztőként az *Archaeologiai Értesítő*ben megjeleníteni kívánó szakemberek számára meghatározta. A kutatás forrása és fókusza alapvetően a tárgyra összpontosult, így az antikvárius szemlélet volt meghatározó ebben a gyakorlatban. Az egyes régiségek értelmezését ugyan segítették az előkerülési körülményekre vonatkozó megfigyelések, de ezeknek nem tulajdonított jelentősebb figyelmet, sokkal inkább annak, hogy a tudományos szakirodalom (a közelebbi és távolabbi párhuzamok vizsgálata során) mit állapított meg az adott leletről, illetve analógáiról. Erre a gyakorlatra legjobban Prohászka Péter kutatásai világítottak rá az emblematikus tiszabezdédi 10. századi sírmező 1896-os kiadása kapcsán.⁹⁰ A temetőt az autodidakta (de kiváló érzékű és hatalmas szakmai ismeretanyaggal bíró) régész főorvos Jósza András tárta fel.⁹¹ Jósza az *Archaeologiai Értesítő*be tervezett közléséhez nem csak a temetőterképet, hanem az általa a helyszínen készített sírrajzokat is mellékelte, melyeket azonban Hampel nem adott közre. A sírrajzok így egy évszázadi csipkerózsika álomba merülve őrizték azokat az adatokat, melyeket a feltárás során megfigyeltek, míg – a levéltári régészetet professzionálisan művelő régész szakértő, Prohászka Péter – fel nem fedezte és közzé nem tette az eredeti rajzokat.⁹² Jósza később is rajzolt az ásatásain, hiszen szemlélete, mely szerint egy-egy rajz néha többet ér száz leírt szónál igaznak bizonyult.⁹³ Annak oka, hogy Hampel miért nem közölte ezeket a rajzokat? Azért mert nem tekintette lényegesnek. Az ő számára nem tűntek fontosnak. Ha pedig az ő gondolkodását követjük, döntése – sajátos szempontjai alapján – érthető. A tárgyak párhuzamaihoz, készítéstechnikai sajátosságaikhoz tényleg nem nyújtott új információt mindaz, hogy egy-egy régiség hol helyezkedett el a sírban. Számos kérdés és probléma, amit a sírok és a temetőterképe alapján vizsgálhatott volna fel sem merült benne, mint kutatási probléma, vagy tudományos témakör. Az alábbi kérdések (mint például az, hogy az adott leletek milyen funkciót tölthettek be, az elhunyt viseletében? A halotti szertartás során adott kommemoratív gyakorlathoz kapcsolódtak-e, vagy pedig az elhunyt mindennapi viseletének részei, használati eszközei? Az adott tárgy előkerülési helye mit mond el az adott (és a vizsgált korban általánosabb) viseleti szokásokról, a tárgy funkciójáról? Milyen társadalmi, kulturális, gazdasági, identitásbeli sajátosságok figyelhetők meg a temetkezési szokások, a temető belső jellegének vizsgálata által? Mi a temető belső kronológiája, az ott előkerült sírok egymáshoz való viszonya? stb...) fel sem merültek a kutatás ezen időszakában. Nyilván mindez, ahogy a rajzos dokumentáció használata sem róható fel Hampel József hibájaként. Utóbbi esetében – mint említettük – a korban többen voltak azok a kutatók, akik nem rajzoltak, mint azok, akik rajzoltak. A feltárt jelenségek rajzos dokumentációja mind Magyarországon, mind külföldön ritkaságszámba ment, de már egyre több helyen része volt a

⁹⁰ Jósza András: A bezdédi honfoglaláskori temető. *Archaeologiai Értesítő*, 16. 1896. 385–412.

⁹¹ Dienes István: *Jósza András emlékezete*. Nyíregyháza, 1974.

⁹² Prohászka-Révész 2004. i. m.; Prohászka 2005. i. m. 127–131.

⁹³ Jósza Jolán: Dr. Jósza András (1834–1918) és elődei. Miskolc, 1934. 194.

3. Hampel József vázlata a 10. századi kengyeltypusokról

feltárás folyamatának.⁹⁴ Nem volt tehát idegen a magyar kutatás számára sem.⁹⁵ Azt, azonban hogy milyen kérdések tehetőek fel egy-egy ilyen forráscsoportnak csak jóval később László Gyula kutatásai nyomán vált általánossá a hazai régészeti kutatásban.⁹⁶ Jósa András pedig inkább tűnt a Rómer-féle „archaeologiai mozgalom” itt maradt jóérzékű reliktumának, mint a hampeli ideák szerint jól kiképzett „szakférfinek”. A vidéki autodidakta képességeit és felvetéseit nem is értékelte így túl a pesti „direktor”, s ebből adódóan rajzait sem tette közzé. Hampel halálát követően ebben a kérdésben teljesen másként járt el Nagy Géza,⁹⁷ aki már magának értetődőnek tartotta a kenézlői temető kapcsán Jósa sírrajzainak a közlését is.⁹⁸

A Hampel korára jellemző antikváriusi szemlélet másik általános jellemvonását még Bóna István írta le, a 19. századi avar leletek vizsgálata kapcsán. Hampel a korábbi kutatókkal ellentétben itt már úttörőként járt el, ugyanis (ha korlátozott mértékben is) már forrásként elkezdte használni a Régiségügyi Naplót, így a múzeumba került leletek keveredését bizonyos esetekben már korrigálni is tudta. E fontos forrás általános használatában azonban még nem volt következetes. Mint Bóna István felhívta rá a figyelmet: „A Régiségügyi Naplót a kutatók többsége még az 1950-es években is annak tekintette, amivé a leltárkönyveket manapság tették: értékléltárnak. Szakember-

⁹⁴ Stefanie Klamm: *Bilder des Vergangenen Visualisierung in der Archäologie im 19. Jahrhundert – Fotografie, Zeichnung und Abguss*. Berlin, 2017.

⁹⁵ Németh Péter: A honfoglalás kor (X. század) régészeti kutatásának története. „Őseinket felhozád...” *A honfoglaló magyarság*. Szerk. Fodor István, Révész László, Wolf Mária. Budapest, 1996. 19–26. Fodor István: László Gyula, a régész. *László Gyula 1910–1998. Emlékkönyv*. Szerk. Balassa Iván, László Emőke. Budapest, 2001. 160.

⁹⁶ Fodor 2001. i. m. 159–160.

⁹⁷ Jósa és Nagy Géza kapcsolatára ld.: Csallány Géza: Nagy Géza régészeti levelei Jósa Andrásához. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve*, 2. 1959. 51–60.

⁹⁸ Jósa András: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban. I. *Archaeologiai Értesítő*, 34. 1914. 169–184.

nek nem illett vele bíbelődni, ez a rovincsolók dolga volt. Fiatal kutatónak nem volt tanácsos leltári számokkal »túlterhelnie« a drága nyomtatott szöveget, ha megteszi, a lektorok kihúzták volna. A lelet egységét a lelettel kapcsolatos tudnivalókat a kiállítási vitrin, a raktári doboz, mindenekelőtt azonban az összefoglalónak tekintett publikáció őrizte, a lefényképezett vagy lerajzolt leletnek önmagáért kellett beszélnie. Ez tévedés volt.⁹⁹ E forráscsoport jelentőségét legelőször – kényszerűségből – Fettich Nándor ismerte fel, amikor az I. világháborút követően a fosztogatásoktól amerikai segítséggel megmenekült Magyar Nemzeti Múzeumba került és feladatául kapta a kurátor/őr¹⁰⁰ nélkül maradt honfoglalás kori gyűjtemény rendezését. Kénytelen volt a régi leltárkönyveket elővenni, teljessé téve azt a gyakorlatot, aminek első lépéseit ugyan Hampel kezdte el, majd Supka Géza fejlesztette tovább.¹⁰¹ Fettich Nándor e munka révén nem csak a korai magyarsághoz kapcsolódó emléktárgyak rendezését végezte el, hanem a 10. századi tárgyi kultúra kritikai kiadását is nyújtotta. Az elődök (elsősorban, Hampel, valamint Rómer és Érdy) nem érezték a Naplók használatát ilyen fontosnak, hiszen a mindennapi gyakorlatban sokszor inkább saját emlékeztükre és feljegyzéseikre hagyatkoztak, mind a leltárkönyvekre. A kiemelkedő emlékeztethetőséggel és jó megfigyelő képességgel rendelkező Hampel is minden bizonnyal jobb szeretett saját memóriájára támaszkodni,¹⁰² mint folyamatosan e leltári bejegyzéseket forgatni. Mindez hozzájárulhatott ahhoz, hogy számos emléket – a keveredésekből adódóan – más korszakhoz, lelőhelyhez sorolt ő is, mint ahová az a tárgy ténylegesen tartozott.¹⁰³ Akad több olyan is, aminek a tisztázása utólag napjainkig húzódik.

A források Hampel számára tehát önmagában a tárgyak voltak és az abból levonható tanulságok, így figyelmét arra koncentrált, hogy mind teljesebb képet alkosson a múlt egy-egy adott szeletéről a tárgyak vizsgálata és a hozzájuk kapcsolódó narratív források, külföldi tudományos szakirodalom megállapításai alapján. Nagy súlya volt a szemében a kortárs tudományos irodalomban megjelent véleményeknek, sokszor azok állításaiban jobban megbízott, mint a terepi megfigyeléseket tevő (néha ugyan amatőrnek számító) régészek megállapításainak. Mindez természetesen utólag a jelenből visszatekintve jól látható, azonban el nem ítélni, hiszen Hampel e tekintetben is saját korának (tudását és szorgalmát tekintve kiemelkedő) régészeti emlékekkel foglalkozó kutatójának képét nyújtotta. Hasonló módszerekkel dolgoztak más szakemberek Németországban, Franciaországban,¹⁰⁴ vagy Angliában is.¹⁰⁵

⁹⁹ Bóna 1984. i. m. 81.

¹⁰⁰ A fogalompar használatának szemléletbeli különbségére rávilágít: Marosi Ernő: Művészettörténet-írás, művészettörténelemek. (Bevezetés). *Frakkok* I.: 47. 11–28. különösen: 24.

¹⁰¹ Bóna 1984.

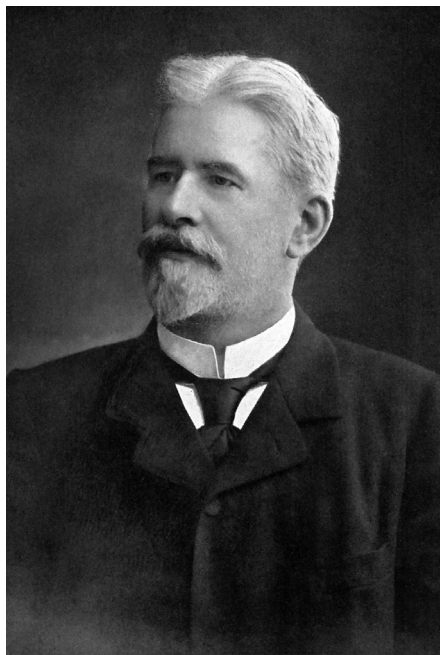
¹⁰² Éremlopás a nemzeti muzeumban. *Nemzet*, 1887. december 14. [2.]; Lopás a nemzeti muzeumban. *Pesti Napló*, 6. 1887. december 14. [2.]

¹⁰³ A keveredés például már ekkor a legkorábbi 10. századi sírok éremleleteiben is megtörtént. Vö.: Kovács László: Benepusztá és Vereb. Az elsőként ismertté vált két honfoglalás kori sír (1834, 1853) érméinek sorsa. *Numizmatikai Közlöny*, 110/111. 2011/2012. 51–69.

¹⁰⁴ Léon Gustave Schlumberger: *Mélanges d'archéologie byzantine*. Paris, 1895.

¹⁰⁵ Ormonde Maddock Dalton: *Catalogue of Early Christian Antiquities and Objects from the Christian*

A kora középkor vizsgálata mellett, azonban nem hagyta figyelmen kívül a java középkori emlékek elemzését sem, sőt érdeklődése egészen a kora újkorig terjedt.¹⁰⁶ Annak ellenére, hogy e korszakra terjedő kutatásai egyaránt érintették az épített örökség értékeit,¹⁰⁷ szobrászati alkotásokat,¹⁰⁸ textíliákat;¹⁰⁹ leginkább e vonatkozásban is a kistárgyak elemzése jelentette a fő fókuszpontot. Ezen emlékek azon csoportját külön figyelemmel kísérte, amelyeket máig mind a művészettörténeti kutatás, mind a régészet kiemelt figyelemmel kísér, ezek voltak az ötvösművészet egykori remekei.¹¹⁰ Az ilyen jellegű munkák az 1875-ös árvízkárosultak javára rendezett kiállítástól, majd a nevezetes 1884-ben rendezett ötvösműtárlattól,¹¹¹ az 1907-ben írt ékszerművészetről tartott előadásorozatáig meghatározó kutatásterülete maradt.¹¹² E tekintetben különösen kedves témája volt a zománcművesség és annak magyarországi emlékei.¹¹³

4. Hampel József portréja éa halálakor megjelent *Archaeologiai Értesítő*ben, 1913

A múzeumi gyűjtemények és a széles értelemben vett műtörténet mellett, komoly figyelmet fordított a kortárs teoretikus művekre is. E tekintetben is széles volt az érdeklődési köre, így írt a templomépítészettől kezdve a kora keresztény emlékek meg-

East in the Department of British and Medieval Antiquities and Ethnography of the British Museum. London, 1901.

¹⁰⁶ Példaként: Hampel József: Magyar díszöltönyök a fraknói kincstárból. *Archaeologiai Értesítő*, 12. 1892. 240–243.; Uő: Magyar díszöltönyök a fraknói kincstárban. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1893. 331–334.

¹⁰⁷ Hampel József: Középkori építészettünk chronológiájához. *Archaeologiai Értesítő*, 11. 1891. 12–14.; A pécsi székesegyház. *Archaeologiai Értesítő*, 11. 1891. 289–292.

¹⁰⁸ Hampel József: Kolosvári Márton és György. *Archaeologiai Értesítő*, 25. 1905. 125–137.

¹⁰⁹ Hampel 1890. i. m. – ld. még: 106. jegyzetben idézett műveket.

¹¹⁰ A kérdéstről írt tanulmányaihoz ld.: Supka 1914. i. m. 112–113.; Ortvay 1913 i. m. 229–231.

¹¹¹ Hampel József: Műtörténetünk és az ötvösműtárlat. *Budapesti Szemle*, 39. 1884. No 92. 297–314.

¹¹² Hampel József: A Nemzeti Múzeum régi ékszereiről. Dr. Hampel József sorozatos előadásai. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1907. évi állapotáról*. Budapest, 1907. 200–202.

¹¹³ Az ezzel kapcsolatos nagyszámú írását ld.: Ortvay 1913. i. m. 231.

¹¹⁴ Hampel József: Recenzió: Jahrbuch der K. K. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und Historischen Denkmale. *Archaeologiai Értesítő*, 24. 1904. 366–368.

ítélésének mikéntjéről,¹¹⁵ akár a steppei leletek iráni hátteréről, vagy a kora középkori ornamentika eredőiről.¹¹⁶ A korai magyar emlékek értelmezése, majd ebből adódóan a népvándorlás kori leletek keleti háttere, az iszlám és a bizánci (valamint késő antik) művészeti hatások vizsgálata a Kárpát-medencei és azon túli emlékegyen szintén foglalkoztatták.¹¹⁷ Ennek kapcsán elérte őt is a kor egyik nagy elméleti vitája, az általában Alois Riegl és Josef Strzygowski nevével jellemzett „Orient oder Rom?” diskurzus.¹¹⁸ Hampel – valószínűleg részben Nagy Géza hatására¹¹⁹ – idővel elfogadta azt a feltételezést, hogy a honfoglalás kori ornamentika százszázéves előzményekre vezethető vissza.¹²⁰ Ezt később Alois Riegl eredményei nyomán finomította és Bizánc szerepét is hangsúlyozta.¹²¹ Azonban az 1905-ben született összefoglalásáról Strzygowski által írt könyvismertetés hatására az álláspontja idővel a Riegl véleményével szembe helyezkedő grazi professzoréhoz közelített,¹²² azonban óvatos mértéktartó álláspontja ebben az esetben is megővta attól, hogy korábbi elképzeléseivel ellentétes vélemény mellett foglaljon állást.¹²³ Egy várakozó álláspontot foglalt el, bízva abban, hogy az újabb kutatások nyomán tisztább kép nyerhető e vonatkozásban is.¹²⁴ Később véleménye azonban, jó érzékkel, újra csak Riegl felé fordult, míg – az alma materétől eltávolodó –¹²⁵

¹¹⁵ Hampel József: keresztény emlékek a régibb középkorból. *Archaeologiai Értesítő*, 14. 1894. 23–53.

¹¹⁶ Hampel József: A keleti szőnyegek eredete. *Archaeologiai Értesítő*, 16. 1896. 97–108.; idem: Ornamentika a honfoglalási kor emlékein. *Archaeologiai Értesítő*, 24. 1904. 105–152.

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ A vita természetesen ennél jóval összetettebb kérdéseket vetett már fel ekkor is, amint arra jól rávilágít Jáś Elsner: The Birth of Late Antiquity: Riegl and Strzygowski in 1901. *Art History*, 25. 2002. 358–379.; Uő: Alois Riegl: Art History and the Beginning of Late Antique Studies as a Discipline. *The New Late Antiquity A Gallery of Intellectual Portraits*. Ed. by Clifford Ando, Marco Formisano. Heidelberg, 2021. 167–182. – vö. még: *Orient oder Rom? History and Reception of a Historiographical Myth (1901–1970)*. Ed. by Ivan Foletti, Francesco Lovino. Roma – Brno, 2018.; Rémi Labrusse – John Goodman: Anthropological Delirium: Josef Strzygowski Confronts Alois Riegl. *Art in Translation*, 6. 2014. 59–75.

¹¹⁹ Nagy Géza: A magyar pogánykor emlékei Fejérmegyében. *Archaeologiai Értesítő*, 12. 1892. 308.; Uő: A hun-avar és magyar pogánykori sírleletek jellemzése. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1893. 319.; Uő: Hadtörténelmi emlékek az ezredéves kiállításon. *Archaeologiai Értesítő*, 16. 1896. 346.

¹²⁰ Hampel 1900. i. m. 821–823.

¹²¹ Hampel 1904. i. m. 119–120.; Hampel 1905. i. m. 701–702; Hampel 1911.

¹²² A Hampel elképzeléseiben bekövetkezett változás hátterének okairól ld.: Bollók Ádám: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formátörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészethez*. Budapest, 2015. 20–22.

¹²³ Elképzeléseire hatással lehetett az 1904-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba került fiatal Strzygowski tanítvány Supka Géza is. Vö.: Supka Géza: Népvándorláskori ötvösség Magyarországon. *A Magyar Nemesség Évkönyve*, 6. 1930. 22. Azonban a fiatal szakember sem tudta teljesen meggyőzni arról, hogy kizárólagosan keleti hatásokat vegyen figyelembe a kora középkori emlékek vizsgálata során. Hampel ennek ellenére respektálta Supka véleményét és munkája egyik utolsó fejezetét átírta ennek kapcsán. Vö.: Supka 2016. i. m. 52–53.

¹²⁴ Bollók 2015. i. m. 21.

¹²⁵ Strzygowski, neves német kortársaihoz hasonlóan eredetileg a neves orosz művészettörténész bizantinológus Nyikodim Pavlovics Kondakov tanítványa volt. Vö.: Liudmila Khrushkova: Josef Strzygowski,

Strzygowski elképzeléseit – annak akkori nemzetközi (és hazai)¹²⁶ népszerűsége ellenére –¹²⁷ mértéktartással kezelte.¹²⁸

Érdeemes pár gondolat elejéig Hampel József habitusát is érinteni. Személyiségéről eltérő kép bontakozik ki, ha Supka Géza visszaemlékezéseit,¹²⁹ vagy a korabeli, Hampelről írt hivatalos nekrológokat olvassuk.¹³⁰ Konzervatív gondolkodását és szigorú fegyelmezett vonalasságát szinte minden visszaemlékező kiemelte.¹³¹ Nem rajongott a technológia újításokért, így a telefonért, vagy az írógépért sem, használatukat még a környezetéből is száműzte (ahogy köztudott volt, hogy Ferenc József sem szívesen ült automobilba).¹³² Határozott, koncepciózus személyiség lehetett az elbeszélések alapján, s az *Archaeologiai Értesítő*ben megjelent kritikái is ilyen képet festenek róla.¹³³ Utóbbi munkái nem nélkülözik azt sem, hogy feltételezzük, szemléletében volt egy erős (helyenként vitriolos) kritikai érzék is.¹³⁴ Mind ezek ellenére a maga

---

Joseph Wilpert and the Russian School of Byzantine Studies. *Cahiers Archéologiques*, 56. 2015. 173–189.

¹²⁶ Strzygowski József előadása. *Budapesti Hírlap*, 1911. február 24. 16.

¹²⁷ Georg Vasold: The Revaluation of Art History An Unfinished Project by Josef Strzygowski and His School. *Art/Histories in Transcultural Dynamics Narratives, Concepts, and Practices at work, 20th and 21st Centuries* Ed. by Pauline Bachman net al. München – Padernborn. 2017. 119–138.; *Von Biala nach Wien Josef Strzygowski und die Kunstwissenschaften*. Hrsg. von Piotr Otto Scholz, Magdalena Anna Długosz. Wien, 2015.

¹²⁸ Jól érzékelhető ez az 1910-es Münchenben rendezett orientalista kiállítás kapcsán írt összefoglalásában (Dr. Hampel József osztályigazgató jelentése a müncheni mohamedán kiállításról. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1910. évi állapotáról*. Budapest, 1911. 174–175.). A kiállítás jelentőségéről és tudományos hatásáról a keletkutatásban átfogó jelleggel: *After One Hundred Years The 1910 Exhibition „Meisterwerke muhammedanischer Kunst”*. Ed. by Andrea Lermer, Avinoam Shalem. Leiden–Boston, 2010.

¹²⁹ Supka 1913. i. m.; Supka 2016. i. m.

¹³⁰ Ortway 1913 i. m.; Nagy 1913. i. m.; Hekler Antal: Hampel József. 1849–1913, márczius 25. *Budapesti Szemle*, 154. 1913. No 437. 298–301.; Láng Nándor: Hampel József. 1849–1913. *Vasárnapi Újság*, 60. 1913. április 6. 272.

¹³¹ Különösen Supka 2016. i. m. 101. Ez a vonalasság még inkább érződött a Rómer-tanítványok irányában, ahogy azt Nagy Géza megjegyezte: „hivatalos tiszteletet a nálunk alig öt-hat évvel idősebb Hampelnek adtuk meg, tőle tartottunk s nem Rómertől. Bizonyos, hogy a kissé érdes, csípős vonás, a mi Hampel modorában volt, útját állta minden bizalmaskodásnak s nem volt arra alkalmas, hogy melegséget keltsen.” Nagy 1913. i. m. 315–316.

¹³² Supka 2016. i. m. 16.

¹³³ Langó Péter: A görögországi bizánci régészet formálódása és magyarországi recepciója a 19–20. században. *Antik Tanulmányok*, 2022. 129–157. – különösen: 154–157.)

¹³⁴ Jól tükrözi ezt Tagányi Károllyal folytatott vitája (Hampel 1884. i. m.; Tagányi Károly: Válasz Hampel József úr cikkére: Műtörténetünk és az ötvösműtárlatról. *Budapesti Szemle*, 40. 1884. No 94. 172–176.), melyben elsősorban mestere Rómer Flóris védelmében kelt ki Hampel. Hasonlóan nagy port váltott ki Huszka Józseffel való civódása. Vö.: Hampel József: A régi hazai ornamentikáról. *Magyar Iparművészet*, 2. 1899. 98–105.; Huszka József: A régi hazai ornamentika. Válasz Hampel J. hasonló című, a megelőző számban megjelent értekezésére. *Magyar Iparművészet*, 2. 1899. 149–157.; Hampel József: Még egyszer a régi hazai ornamentikáról. *Magyar Iparművészet*, 2. 1899. 217–218. Utóbbi vita egykorú recepciójához ld. még: –én. [Sebestyén Gyula]: A régi hazai ornamentikáról. *Ethnographia*, 10. 1899. 321–323.; Lyka

szikár módján megvolt a sajátos humora.¹³⁵ A tudományos kérdések vonatkozásában meglehetősen szigorú személyiség volt, amit az egyetemi órataratási gyakorlata ugyanúgy jól leír,¹³⁶ mint a szakterületét érintő vitacikkeinek heve.¹³⁷ Minden szigorúsága ellenére meglehetett benne az az emberi jóság, amely sajnos már kortársaiban (s mára még inkább) oly sokszor hiányzik.¹³⁸ A fiatal, szakmájukért tenni akaró kutatókat még botlásaik után is támogatta,¹³⁹ ahogy idősebb kortársainak sem róta fel emberi

Károly: Istenfája-háború. *Budapesti Napló*, 1899. október 28. 1–2. Ld. még: Gosztonyi Ferenc: „Ő tisztán francia mesterének szárnyaira helyezkedik.” Hampel József és Tagányi Károly vitája 1884-ben. *AGNH/MNG Évkönyve. Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére*, 1997/2001. (2002) 191–196.; Fejős Zoltán – Lackner Mónika: A „magyar és a „turáni” ornamentika. *Huszka József, a rajzoló gyűjtő*. Szerk. Fejős Zoltán. Budapest, 2006. 188–199.

¹³⁵ Humorára jó példa a 2. jegyzetben idézett történet. Hasonlóról számolt be az egymással viaskodó numizmaták, Gohl Ödön és Réthy László kapcsán Supka Géza: „Egy szép napon Mahler Ede a dunapentelei ásatásokról hatalmas sírkövet hozott Pestre. [...] Hampel mihelyt meglátta a sírkövet, nyomban úgy határozott, hogy az a két iroda közötti falrész előtt fogja felállíttatani. Indoka, ahogy ezt malíciózus mosoly kíséretében nekem bevallotta, a sírkő ábrázolása volt, ezen ugyanis az antik szobrász kakasviadalt faragott ki.

– Ez kitűnő szimbóluma lesz a két éremtári vezető egymáshoz való viszonyának – indokolta Hampel a döntést.” Supka 2016. i. m. 110. Hasonlóan humoráról tanúskodnak az álnevei is. Ezekről korábban egyetemi előadásai során Bóna István professzor még úgy vélekedett, hogy Hampel azért használta, mert így tudott fizetést kapni az Archaeologiai Értesítőben megjelent tanulmányai kapcsán. Más véleményen volt Marosi Ernő, aki azt feltételezte, hogy az álnevek alatt megjelent cikkek közül a Kövér Béla és Kársz Leó „gyakrabban bizonyul művészettörténésznek”. Vö.: Marosi *Frakkok* I. i. m. 12. A névhasználat okára azonban Supka Géza világított rá: „Czobor Bélával különben sok baja volt Hampel Józsefnek, a Nemzeti Múzeum érdemes igazgatójának. Hampel szerkesztette ugyanis az Archaeologiai Értesítőt, amelynek rendes munkatársai, afféle rovatvezetői közül a robusztus Czobor és a nyurga Gohl Ödön számról-számról elkésve adták be referádiaikat. Amikor egy izben már le kellett zárni a tekintélyes folyóirat szedés alatt álló számát, Hampel – nem győzve bevárni késlekedő munkatársainak kéziratát – maga írta meg az apróságokat és Czobor rovatát Kövért, Gohl Ödönét Soványi álnévvel szignálta. A szerkesztői malícia azonban ezzel sem tudta két derék munkatársát pontosságához szoktatni – ezért találkozunk egyetlen régészeti folyóiratunk régebbi évfolyamaiban annyiszor Kövéri és Soványi szerzőkkel.” [Supka Géza]: Uj magyar anekdotakincs. *Magyarság*, 1922. május 14. 7. – vö.: Supka 2016. i. m. 112–113. Humorára még: OSZKK Quart. Hung 2478. Supka Géza levele Hampel Józsefnek, 1912. szeptember 2.

¹³⁶ Gyöngyössi 2001. i. m.

¹³⁷ Horváth Tibor: Supka Géza 1883. április 8 – 1956. május 25. *In Memoriam Supka Géza*. Szerk. Kertész Róbert. Szolnok, 2003 72–78.; Langó 2022. i. m. 155–156.

¹³⁸ Supka 2016. i. m. 111–112. Vö.: Uő: Ellopott műkincsek. *Magyar Nemzet*, 1939. július 26. 15.

¹³⁹ Supka Géza elméslése szerint ennek oka még az egyetemi kinevezése körüli időkből keresendő, „amikor művét a docentura céljából az egyetemen bemutatták. A könyv a görög művészetet tárgyalta, és címlapján az állott, hogy Írta »Hampel József«. Ekkor valamelyik szemfüles kritikus még idejében felfedezte, hogy az »Írta« szó némi túlzást tartalmaz, mert a könyv inkább csak átdolgozása volt egy német szakmunkának. Az utolsó percben lehetet a dolgon segíteni, amennyiben új címlapot ragasztottak be a könyvbe, ahol már a szerényebben hangzó »Átdolgozta« szó jelezte a szerzői jogok tulajdonképpeni valóságát. Ez a kezdeti baleset okozhatta talán, hogy Hampel mindig nagy emberi megértéssel viselte-

hibáikat.¹⁴⁰ A múzeumi gyűjtemény és a régészet volt a családja mellett a mindene, az élete szinte teljesen a körül forgott (ha arról volt szó személyesen is felkelt kikapcsolni a múzeum éjszaka beindult riasztóit és végig járni a termeket,¹⁴¹ más esetben személyesen nyomozta ki, hogy ki csente el a múzeumi gyűjteményben őrzött eltűnt érmeket).¹⁴² Kellemes tudományos partnere lehetett mind a külföldi előkelőségeknek (akik budapesti látogatásuk alkalmával, ekkoriban még kivétel nélkül meglátogatták a nemzet múzeumának kiállításait),¹⁴³ mind a külföldi szakembereknek,¹⁴⁴ mind saját osztálya munkatársainak.¹⁴⁵ Elsősorban azonban ízig-vérig tudós volt, ahogy Ortvyay Tivadar és Nagy Géza jellemezte, aki szigorú napirend szerint végezte munkáját, s időbeosztását – pont az elvégezni kívánt feladatok szem előtt tartása végett – igyekezett mereven betartani. Munkatársai és baráti társaságában előforduló bohém magatartásformákról szóló történeteket vele kapcsolatban nem őrzött meg az általam ismert emlékezet. Tudása és elért szakmai, közéleti rangjai azonban irigylést váltottak ki tágabb környezetéből, amit az elhunyt után bekövetkezett „osztoszkodás” is jól leírt. Feleségével egész közös életük során támogatták egymást.¹⁴⁶ Őt gyermeke közül egyik sem folytatta az apai hivatást. Más és más szakmát választottak (ki orvosként, ki ügyvédként), igaz nem mindegyik sorsa töltötte el büszkeséggel. A Pulszky-vér (talán nem a kifejezés legnemesebb értelmében) átka lehetett József fián,¹⁴⁷ aki ügyvédként az 1910-es évekre már botrányt botrányra halmozott,¹⁴⁸ így szülei kénytelen-kelletlen

---

tett a kezdő tudósok nehézségei irányában, s iparkodott azokat a maga részéről mindenkor jóakarattal áthidalni.” Supka 2016. i. m. 103.

¹⁴⁰ Karsay 2010. i. m.

¹⁴¹ Supka 2016. i. m. 14–16.

¹⁴² Ld. a 102. jegyzetet.

¹⁴³ A német császár Budapesten. *Kolozsvár*, 1897. szeptember 22. 1–2.; Fejedelmi állomás. *Pesti Hírlap*, 1897. szeptember 22. 3.; Kégl Sándor: Naszreddin Sah úti naplója 1899-ből. *Budapesti Szemle*, 81. 1895. No 217. 133.; Izabella főhercegnő a Nemzeti Muzeumban. *Pesti Hírlap*, 1911. február 24. 10. E látogatások a bennfentesek oldaláról: Supka 2016. i. m. 88–90., 98–99. Előfordult az is, hogy feleségével együtt tartottak vezetést külföldi nagyságoknak (például a thüringiai hercegi családnak) Vö.: Az estél az udvarnál. *A Hon*, 1880. május 11. 2.

¹⁴⁴ OSZKK Fond VIII. 2771; OSZKK Quart. Hung. 2478.

¹⁴⁵ Supka 2016. i. m.17.

¹⁴⁶ Számos közös kalandot éltek át együtt, hiszen már a nászútjuk sem volt hagyományos. Az antik kultúráért rajongó Polyxena kedvéért meglátogatták a klasszikus görögország és az Oszmán Birodalom antik emlékeit. Jártak Schliemann trójai feltárásán, s amikor kellett megalkudtak a spártai martalóccokkal is. Vö.: Nászuti kaland. *Fővárosi Lapok*, 1883. június 7. 853.; Pálóczi 2021. i. m. Felesége tovább éltette az apja teremtette szalonéletet (Rónay 1934. i. m. 39.), amelyben természetesen Hampelnek is részt kellett vennie. Vö.: Supka 2016. i. m. 104.

¹⁴⁷ Másik gyermeke Beatrix Kern Aurél özvegye Pulszky Károlyhoz hasonlóan öngyilkos lett. Vö.: Kern Aurél felesége öngyilkos lett bánatában. Vasárnap temetik a tragikus sorsú házastársakat. *Pesti Hírlap*, 1928. január 22. 5.

¹⁴⁸ Igazságszolgáltatás. *Az Újság*, 1910. január 5. 11.; Egy törvényszéki jegyző ügye. *Budapesti Hírlap*, 30. 1910. március 22. 17.; A szereplés örülte. *Pesti Napló*, 1910. november 1. 14.; Egy behívó körül.

elhatárolódtak gyermekük tetteitől.¹⁴⁹ Minden bizonnyal ez is hozzájárult egészségi állapotának romlásához¹⁵⁰ és korai halálához.¹⁵¹ A családja (apósa, felesége, fiatalon elhunyt veje) mellett a Nemzeti Múzeum nem csak az otthona volt, hanem a tudománnyal és a Régiségtárral együtt szinte a második családja, amitől még akkor sem tudott elszakadni, ha pihenni ment.¹⁵² Az a fajta tudós volt, akinek a kutatás volt az hivatása.

E korban, amikor „a soknemzetiségű Monarchia, soknemzetiségű Magyarországon soha nem volt és azóta sem látott módon értékelődött föl a népeket összekötő művészeti hagyományok szerepe”,¹⁵³ Hampel e milieu szellemiségét kívánta közvetíteni tudományos munkáival és az *Archaeologiai Értesítő* szerkesztése során is. Teret engedett a régészettől elszakadó művészettörténeti jellegű módszertani tanulmányoknak,¹⁵⁴ miközben idegen nyelven kiadott összefoglalásai, valamint a korai magyar emlékek más területekhez kapcsolódó párhuzamainak a bemutatása révén is azt kívánta hangsúlyozni, hogy az általa vizsgált időszakok emlékegyének az elemzése nem értelmezhető csak nemzetállami keretek között. Az idegen nyelvű gyűjteményes kötetek segítségével lehetőséget biztosított a magyar nyelvet nem ismerő kutatóknak is,¹⁵⁵ hogy bekapcsolódjanak egy-egy korszak tanulmányozásába így ezek ugyanúgy a fentebb említett összekötő, közvetítő szerepet voltak hivatva betölteni, mint ahogy a magyar kutatást is e felé igyekezett fordítani a Riegl által hangsúlyozott művészettörténeti irányvonal propagálásával, vagy a különböző távoli analógiák bemutatásával.¹⁵⁶ Halálát követően azonban fordulat állt be e tekintetben is, a Nagy Géza által szerkesztett *Archaeologiai Értesítő* tudományos profilját leginkább a magyar régészet kizárólagos nemzeti profilja képviselte,¹⁵⁷ a kitört világháború, majd az azt követő béke pedig teljesen új helyzetet és szemléletet teremtett, ahol a magyar szembekeült az egyetemessel,¹⁵⁸ és melyből a Kárpát-medence kutatása kapcsán egyértelműen a „magyar” vált a kiindulóponttá.

Az Újság, 1912. április 10. 11.; ifj. Hampel József: Egy kis félreértés. *Pesti Napló*, 1913. február 21. 6-7.; A törőröngy-társaság. *Népszava*, 1913. március 1. 2-3.; A megrágalmazott államtitkár. Ismét politikai üldözés. *Szeged Vidéke*, 1913. március 11. 3. Apja halála utáni családi viszállyról: A vitás hagyaték – A megtámadott leltár, új leltározás. A Hampel kincsek. A kétféle becslés. *Világ*, 4. 1913. augusztus 1. 9.

¹⁴⁹ Hampel József – Hampel Józsefné Pulszky Polyxena: Nyilatkozat. *Budapesti Hírlap*, 1910. november 5. 9.

¹⁵⁰ Özv. Hampel Józsefné szül. Pulszky Polyxéna: Nyilatkozat. *Az Újság*, 1913. május 22. 9.

¹⁵¹ Hampel már hosszabb ideje betegeskedett, neuralgikus fájdalmak gyötörték. [Supka Géza]: Új magyar anekdotakincs. *Magyarország*, 1922. május 14. 7. – vö.: Hampel József. *Budapesti Hírlap*, 33. 1913. március 26. 6.

¹⁵² Supka Géza levele 1912. augusztus 29. Lásd: OSZKK Quart. Hung. 2478.

¹⁵³ Nagy Árpád Miklós: Hekler Antal (1882–1940). Pont – ellenpont. Hekler Antal, a klasszika archaeológus. *Frakkok* I.: 166.

¹⁵⁴ Marosi Ernő. Éber László (1871–1935). A normális művészettörténetész. *Frakkok* I.: 151.

¹⁵⁵ Hampel 1897. i. m.; Hampel 1905. i. m.

¹⁵⁶ Hampel József: Öntóminta tarsolylemez készítésére. *Archaeologiai Értesítő*, 1901. 448.; Hampel 1911. i. m.

¹⁵⁷ Nagy Géza: Beköszöntő. *Archaeologiai Értesítő*, 33. 1913. 193–194. – Marosi Ernő: Utószó. Programok a magyar művészettörténetírás számára. *A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásaiból*. Szerk. Marosi Ernő Budapest, 1999. 342.

¹⁵⁸ Szilágyi János György: *Szirányzene. Ókortudományi tanulmányok*. Budapest, 2005. 405–414.

HAMPEL JÓZSEF PÁLYAKÉPE

Hampel József (Pest 1849. november 10. – Budapest 1913. március 25.) régész, művészet-történész. Régi pesti német polgárcsalád sarja. Az apai ág Sziléziából költözött Magyarországra, idősebb Hampel Antal a Babinco Gyula által alapított kereskedelmi magániskola tanulója, fűszerkereskedő, majd a magániskola oktatója, később igazgatója, a Szent István Bazilika gondnoka volt, édesanyja Lechner Paulina. Középiskoláját a Pesti Katolikus Főgimnáziumban végezte, ahol tanára és az iskola igazgatója, Rómer Flóris, már fiatalon felfigyelt a jó képességű, nyelveket kiválóan beszélő ambíciózus fiatalemberre. Hampel 1866-ban pályadíjat nyert „A keresztény vallás behozatalának következményei Magyarországon” című írásával, amit ezt követően német nyelven is kiadott (*Die Folgen der Einführung des Christenthums in Ungarn*). 1867-től a Királyi Magyar Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán folytatta a tanulmányait. 1870-ben jogtudományokból tette le a doktori vizsgát, értekezése (*A báni méltóság, eredetétől kezdve napjainkig*) már Győrben jelent meg és azt a horvát-magyar kiegyezés előkészítése során is figyelembe vették. Egyetemi éveit Rómer segédjévé vált, aki mellett már ekkor tagja lett a Magyar Történelmi Társulatnak (1869-től jegyzője). Részt vett az Aquincum területén folytatott ásatásokon, s ennek kapcsán megírta Aquincum történeti vázlatát. 1871-ben Vécsey János Szabolcs megyei főispán és Rómer Flóris megbízásából rendezte a Szabolcs Megyei Régészeti Társulat nagykallói gyűjteményét, melynek előkészítési dokumentációja egyben a vidéki múzeumok berendezéséhez és elrendezéséhez kapcsolódó minta lett. 1870-től a Magyar Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtári Osztályának díjnoka, utóbb 1873-tól segédőre. 1877-ben, Rómer Flórisnak kanonokká történt kinevezetésével az osztály őrévé lépett elő. 1877-ben a Budapesti Tudományegyetemen Rómer Flóris habilitáltatta őt és klasszikai régészet, éremtan és epigráfia témakörében. 1878–1879 között az Egyetem Régészeti Intézetét vezette helyettes tanárként, 1881-től az ókori és keleti népek történelmének tanítására nyilvános rendes tanárrá nevezték ki. 1876-ban Rómer Flórisal közösen megrendezte Budapesten VIII. Nemzetközi Ősrégészeti és Antropológiai Kongresszust, aminek titkára is volt. 1874-től a római Instituto di corrispondenza archeologica megválasztotta levelező tagjává. Alapításától, 1878-tól 1883-ig az Országos Régészeti és Embertani Társulat tagja és titkára volt. 1883-ban feleségül vette Pulszky Polyxénát, Pulszky Ferenc lányát. 1884-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. Akadémiai székfoglalója Pannónia császárkori emlékeivel foglalkozott (*Adalék Pannonia történetéhez Antoius Pius korában*). 1885-től Pulszky Károlytól átvette a megreformált *Archaeologiai Értesítő* főszerkesztői posztját, amit haláláig betölt. Fontosabb tanulmányai ezt követően elsősorban önálló monográfiákban, vagy itt, ennek a periodikának a hasábjain jelentek meg (utóbbi helyen gyakorta használt anagrammákat, álneveket, s egyes esetekben nem is jelezte saját szerzőségét, arra csak a jellegzetes stílusa alapján lehet következtetni). 1884-ben kiadta a nagyszentmiklósi kincsről készített értekezését, majd kibővítve németül is megjelentette azt (*Der Goldfund von Nagyszentmiklós, sogenannter «Schatz des Attila». Beitrag zur Kunstgeschichte der Völkerwanderungsepoche*). 1886-től megkezdte könyvsorozatának kiadását

A bronzkor emlékei Magyarhonban címmel, az utolsó, 3. kötet 1896-ban jelent meg. 1886-ban adta ki a 10 évvel korábban tartott ősrégészeti kongresszus kötetét is (a címe: *Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte-rendu de la huitième session. Budapest, 1870. Second vol. II. Partie. Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*). 1891-től haláláig volt a Budapesti Tudományegyetem Régészeti Intézete és az Egyetemi Múzeum vezetője. 1892-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választották, székfoglaló előadását a magyarországi rézkorral kapcsolatos témából tartotta (1895-ben *Újabb tanulmányok a rézkorról* címmel jelent meg az *Értekezések a történeti tudományok köréből* című kiadványsorozatban). 1893-tól a Deutschen Archäologischen Institut rendes tagja, a krakkói Polska Akademia Umiejętności levelező tagja, a koppenhágai Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab tiszteleti, a londoni Antiquarian Society rendes, a boroszlói múzeum igazgató választmányának tagja, a berlini, bécsi, königsbergi s müncheni antropológiai társulatok levelező illetőleg tiszteletbeli tagja volt. A Magyar Történelmi és az Országos Iparművészeti Társulatok választmányának tagja, a horvátországi, hunyad- és komárom-megyei, alsó-fehér- és békésmegyei, a tiszafüredi, felső- és délmagyarországi régészeti s múzeumegyesületek tiszteleti tagjának választották. A középkori emléanyag feldolgozása tekintetében is folyamatosan jelentkezett tanulmányokkal, alapvetően az ötvösművek készítése technikai sajátosságai (kiemelt mértékben a sodronyzománc technika) és ötvösjelei foglalkoztatták. Az 1890-es évektől a millenniumi tudományos bizottság felkérte a 10. századi magyarsággal kapcsolatos tárgyi leletek áttekintésére. 1896-ban csak az ő munkája készült el, amely önálló formában (*A honfoglalási kor hazai emlékei*), majd a Pauler Gyula és Szilágyi Sándor által szerkesztett *A magyar honfoglalás kútfeje* című kötetben kiegészített formában, 1900-ban is megjelent. Ezt követően az egyik fő kutatási területe a 10. századi magyar emléanyag ismertetése és értékelése lett. 1895-ben a vaskori kutatások tekintetében jelentett nagy előrelépést a *Skythische Denkmäler aus Ungarn* című tanulmánya. 1897-ben elkészítette a kora középkor teljes Kárpát-medencei emléanyagát bemutató és értékelő művét, melynek címe: *A régibb középkor (IV–X. század) emlékei Magyarhonban*. A kötet kibővített, részben át- és tovább írt formában 1905-ben német nyelven is megjelent, s a magyar régészet egyik legtöbbet hivatkozott nemzetközi munkájává vált (a 3 kötetes, Braunschweigben megjelent mű címe: *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*). A munkában az avar kor megítélése kapcsán téves következtetésre jut, amely hosszabb ideig nehezítette a hun kori és az avar kori leletek tudományos szétválasztását. 1901-ben kinevezték a Magyar Nemzeti Múzeum Érem és Régiségtári Osztályának igazgatójává, s megkapta az udvari tanácsosi címet is. Időközben több értekezést ír a jászberényi olifántról, a középkori szobrászati alkotásokról. 1907-ben megjelentette a 10–11. századi Kárpát-medencei emléanyag újabb leleteit, s a kötetben új régészeti felosztást javasolt, amely hosszabb időre befolyásolta a korai magyar emlékek történeti megítélését. Ezzel párhuzamosan folyamatosan végzi a római kori Pannónia emlékeinek elemzését. A kőemlékekről *A Nemzeti Múzeum legrégebbi pannóniai sírtáblái* címmel önálló monografikus feldolgozást készített elő 1906-ban. A századfordulótól számos tanulmányban foglalkozott a korai magyar díszítőművészettel, melynek kapcsán

munkái érintették a korabeli német nyelvterület nagyobb művészettörténeti vitáit (Riegl-Strzygowski-vita, az emlékművek szerepének kérdése, az iszlám művészet kérdése stb.). Munkáiban folyamatosan közvetítette a nemzetközi tudományos fórumok véleményét és azok legfrissebb eredményeit bedolgozta műveibe. Hasonló formában a magyar régészet újabb eredményeit a nemzetközi szakmai fórumok (elsősorban a nagy régészkongresszusok) felé közvetítette. 1912-től már egyre többet betegeskedett, egészségét megviselték egyik gyermeke, ifj. Hampel József törvényszéki jegyző, majd később ügyvéd, sorozatos botrányai is. 1913 tavaszán tüdőgyulladást kapott, majd 1913. március 25-én szívgyöngeségben elhunyt.

BIBLIOGRÁFIÁJA

Supka Géza: Hampel József irodalmi működése. *Archaeologiai Értesítő*, 34. 1914. 105-117.

HAMPEL JÓZSEF FONTOSABB ÍRÁSAI

Die Folgen der Einführung des Christenthums in Ungarn. Pest, 1866.; *A báni méltóság, eredetétől kezdve napjainkig*. Győr, 1868.; *Vidéki muzeumok elrendezéséről*. *Archaeologiai Értesítő*, 1. 1869. 227-230.; *A szabolcsmegyei múzeum, egyszersmind rövid utasítással vidéki múzeumok berendezésére*. Pest, 1871.; *Aquincum történetének vázlatja. Kútfőkből*. Pest, 1872.; *Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de la Hongrie*. Budapest, 1876.; Báthory István féle emlékérmé a M. N. Muzeumban. *Archaeologiai Közlemények*, 12. 1878. 1-6.; Óskori emlékek a békésmegyei múzeumban. *Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve*, 1878/1879. (1879) 37-48.; Hazai archaeologiank jelene és jövője. *Archaeologiai Értesítő*, 14. 1880. 261-267.; *Adalék Pannonia történetéhez Antoius Pius korában*. Budapest, 1884. (Értekezések a történeti tudományok köréből, XII/1.); A nagyszentmiklósi kincs. Tanulmány a népvándorlaskori művészetről. *Archaeologiai Értesítő*, 4. 1884. 1-166.; *Der Goldfund von Nagyszentmiklós, sogenannt «Schatz des Attila»*. *Beitrag zur Kunstgeschichte der Völkerwanderungsepoche*. Budapest, 1885.; Műtörténetünk és az ötvösműtárlat. *Budapesti Szemle*, 39. 1884. No 92. 297-314.; Beatrix királyné emlékérmé. *Archaeologiai Értesítő*, 6. 1886. 224-228.; *A bronzkor emlékei Magyarhonban*. I-III. Budapest, 1886-1896.; Ötvösművek Nagy Lajos korából és az erdélyi ötvös-iskola. *Archaeologiai Értesítő*, 8. 1888. 193-208.; *A Nemzeti Múzeum jövője*. *Archaeologiai Értesítő*, 8. 1888. 283-284.; A papföldi közfürdő. Budapest Régiségei, 2. 1890. II. 51-74.; Régi ötvösművek jelzőbélyegeinek megfejtése. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 17-28.; A Szent István-féle casula. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1890. 332-333.; János Zsigmond emlékérmé. *Archaeologiai Értesítő*, 10. 1890. 100.; Aquincumi temetők. *Budapest Régiségei*, 3. 1891. 47-80.; *Emlékbeszéd Rómer F. Flóris felett*. Budapest, 1891. (Emlékbeszéd a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött, VI. 13.); Középkori építészetünk chronológiájához. *Archaeologiai Értesítő*, 11. 1891. 12-14.; A pécsi székesegyház. *Archaeologiai Értesítő*, 11. 1891. 289-292.; A középkori sodronyománcz kérdéséhez. *Archaeologiai Értesítő*, 12. 1892. 18-33.; Az aacheni magyar kápolna

ötvösművei. *Archaeologiai Értesítő*, 12. 1892. 193–204.; Magyar díszöltönyök a fraknói kincstárból. *Archaeologiai Értesítő*, 12. 1892. 240–243.; Magyar díszöltönyök a fraknói kincstárban. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1893. 331–334.; Skythiai emlékek Magyarországon. *Archaeologiai Értesítő*, 13. 1893. 385–407.; Az araviscus nép és emlékei. *Budapest Régiségei*, 4. 1893. 31–72.; Keresztény emlékek a régibb középkorból. *Archaeologiai Értesítő*, 14. 1894. 23–53.; Skythische Denkmäler aus Ungarn: Beitrag zur uralaltajischen Archäologie. *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn*, 4. Hrsg. Anton Herrmann, Budapest, 1895. 1–26.; *Újabb tanulmányok a rézkorról*. Budapest, 1895. (Értekezések a Történeti Tudományok köréből, XVI/6.); Az erdélyi zománczról. *Archaeologiai Értesítő*, 15. 1895. 289–311.; A honfoglalási kor hazai emlékei. Budapest, 1896; A keleti szőnyegek eredete. *Archaeologiai Értesítő*, 16. 1896. 97–108.; A dettai ékszerek. *Archaeologiai Értesítő*, 16. 1896. 226–232.; Salamoni sírlelet. *Archaeologiai Értesítő*, 16. 1896. 132–135.; Der sogenannte Säbel Karls des Grossen. *Zeitschrift für historische Waffenkunde*, 1. 1897. 45–49.; *A régibb középkor emlékei Magyarhonban (IV–X. század)*. I–II. Budapest, 1897; Újabb adatok az ötvösség történetéhez hazánkban. *Archaeologiai Értesítő*, 17. 1897. 227–253.; A régi hazai ornamentikáról. *Magyar Iparművészet*, 2. 1899. 98–105.; A honfoglalási kor hazai emlékei. *A magyar honfoglalás kútfoi*. Szerk. Pauler Gyula, Szilágyi Sándor. Budapest, 1900. 507–826.; Öntőminta tarsolylemez készítésére. *Archaeologiai Értesítő*, 21. 1901. 448.; A jászkiúrt domborművei. *Archaeologiai Értesítő*, 23. 1903. 97–163.; Lovas istenségek dunavidéki antik emlékeken. I. *Archaeologiai Értesítő*, 23. 1903. 305–365.; Ornamentika a honfoglalási kor emlékein. *Archaeologiai Értesítő*, Úf. 24. 1904. 105–152.; Két csonka fülönfüggő. *Archaeologiai Értesítő*, 24. 1904. 446.; *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*. I–III. Braunschweig, 1905.; Kolosvári Márton és György. *Archaeologiai Értesítő*, 25. 1905. 125–137.; Lovas istenségek dunavidéki antik emlékeken. II. *Archaeologiai Értesítő*, 25. 1905. 1–16.; Sodronyzománczos korona a nürnbergi germán múzeumban. *Archaeologiai Értesítő*, 25. 1905. 146–159.; *A Nemzeti Múzeum legrégebbi pannóniai sírtáblái*. Budapest, 1906.; *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest, 1907.; Hampel József: A honfoglalók emlékei. *Árpád és az Árpádok*. Szerk. Csánki Dezső. Budapest, 1908. 105–124.; Tanulmányok a müncheni mohamedán kiállításon. *Archaeologiai Értesítő*, 31. 1911. 50–64.; Lovas istenségek dunavidéki antik emlékeken. III. *Archaeologiai Értesítő*, 31. 1911. 339–352.; Lovas istenségek dunavidéki antik emlékeken. IV. *Archaeologiai Értesítő*, 32. 1912. 409–425.

HAMPEL JÓZSEFRŐL SZÓLÓ MÉLTATÁSOK

Hampel József. *Budapesti Hírlap*, 1913. március 26. 6.; Supka Géza: Hampel József (1849–1913). *Nyugat*, 6. 1913. 829–834.; Ortvy Tivadar: *Hampel József rendes tag emlékezete*. (Emlékbeszéd a Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött, XVI. 7.) Budapest, 1913. 189–239; Nagy Géza: Hampel József. *Századok*, 47. 1913. 314–317.; Hekler Antal: Hampel József. 1849–1913, március 25. *Budapesti Szemle*, 154. 1913. No 437. 298–301.; Láng Nándor: Hampel József. 1849–1913. *Vasárnapi Újság*, 60. 1913. április 6. 272.; Márton Lajos: Hampel József. *Archaeologiai Értesítő*, 34. 1914.

97-117.; Oroszlán Zoltán: Hampel József professor. *Dissertationes Archaeologicae*, 5. 1963. 3-15.; Oroszlán Zoltán: Hampel József (1849. november 10.-1913. március 15.). *Archaeologiai Értesítő*, 91. 1964. 116-118.; Bóna István: A XIX. század nagy avar leletei. *Szolnok Megyei Múzeumi Évkönyv*, 1982/1983. 81-160.; Gyöngyössi Márton: Hampel József régészeti órái az 1877/1878-as tanév nyári félévében a Budapesti Tudományegyetemen. *Ősrégészeti Levelek*, 3. 2001. 62-63.; Fári Irén - Kőhegyi Mihály - Szalontai Csaba: Reizner János és Hampel József levelezése. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica*, 7. 2001. 393-439.; Révész László: A Honfoglalás kori gyűjtemény. *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei*. Szerk.: Pintér János Budapest, 2002, 101-121.; Langó, Péter: Archaeological research on the Conquering Hungarians: A Review. *Research on the Prehistory of the Hungarians: a Review*. Ed. by Mende, Balázs Gusztáv. Budapest, 2005. 202-205.; Langó Péter: *Amit elrejt a föld... A 10. századi magyarság anyagi kultúrájának kutatása a Kárpát-medencében*. Budapest, 2007. 83-90.; Prohászka Péter: *Kincsek a levéltárból*. II. Budapest, 2008. 91-102.; Bollók Ádám: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formatörténeti tanulmányok a magyar honfoglalás kori díszítőművészethez*. Budapest, 2015. 20-22. - Szinyei IV.: 394-401.; Gulyás XII.: 480-482.; MÉL I.: 669-670.; MTAT I.: 475.; MMA 351-352. (Kovács Tibor); RÚL IX.: 376.; ÚMÉL III.: 90-91.